

דיוני המטכ"ל בסוגיית הגבולות אחרי מלחמת ששת הימים

הביא, העיר והקדים יצחק גרינברג

תקציר

חצי שנה לאחר מלחמת ששת הימים יזם הרמטכ"ל יצחק רבין שני דיונים של המטה הכללי בנושא הגבולות האפשריים למדינת ישראל לנוכח צורכי הביטחון. מדיונים אלה אפשר ללמוד, נוסף על הידוע לנו ממקורות אחרים, על הדעות השונות של חברי המטה הכללי בנושא זה ובשאלות אחרות, כגון אם מדינת ישראל צריכה ליזום צעדים להשגת הסכמי שלום, באילו זירות יכולה ישראל להתפשר ואיזו מדינה תהיה בראש סדר העדיפויות בקידום שיחות השלום. במטה הכללי היו חברים רמטכ"לים ואלופים שיהיו לימים לשרים וראשי ממשלה: יצחק רבין, חיים בר-לב, עזר ויצמן, אריאל שרון ואהרן יריב. שני אלופים אחרים – רחבעם זאבי ומתתיהו פלד – עמדו בראש מפלגות קיצון: זאבי בצד ימין של הקשת הפוליטית, ופלד בשמאל. ניתוח הפרוטוקולים של הישיבות האלה מאפשר לנו לבחון אם העמדות שהביעו אנשי המטה הכללי מנבאות את דעותיהם מאוחר יותר, בתפקידיהם בממשלה; אם המעבר מנקודת מבט של מפקד צבא לזו של מדינאי גרם שינוי בעמדתם בנוגע לגבולות; אם דעותיהם של זאבי ושל פלד היו ייחודיות; ואם הן מבשרות את דרכם הפוליטית העתידית למפלגות בשני קצות הקשת הפוליטית.

מילות מפתח: גבולות מדינת ישראל, המטכ"ל, יצחק רבין, מלחמת ששת הימים, צה"ל

מבוא

מלחמת ששת הימים יצרה גבולות חדשים לישראל; המדינה הרחיבה בה את גבולותיה והרחיקה אותם ממרכזי האוכלוסייה והכלכלה, הגדילה את שטחה והוסיפה לה אוכלוסייה פלסטינית. בזירת מצרים השתלטה ישראל על חצי האי סיני, וכוחות צה"ל התמקמו לאורך תעלת סואץ ולחופי מפרץ סואץ בואכה שרם א-שיח. צה"ל כבש את הגדה המערבית, ונהר הירדן היה מאז לגבולה המזרחי של המדינה עם ממלכת ירדן. בצפון כבשה ישראל את רמת הגולן והרחיקה את גבולה עם סוריה ממרגלות הרמה מזרחה.

חצי שנה לאחר מלחמת ששת הימים, בשבוע האחרון לכהונתו של רב-אלוף יצחק רבין בתפקיד הרמטכ"ל, הוא יזם שני דיוני מטה כללי: ב-27 בדצמבר 1967 וב-31 בדצמבר

1967 – יומו האחרון בתפקיד! דיונים אלה חרגו מהדיונים הסדירים של המטה הכללי, ועניינם היה הגבולות האפשריים של מדינת ישראל לפי צורכי הביטחון. העלאת הסוגיה על סדר היום אינה מובנת מאליה, והיא מעוררת תהיות: האם נכון שהמטה הכללי יעסוק בעיצוב מדיניות אשר היא מעניינה ובאחריותה של הממשלה; האם צריך או ראוי להציג עמדת מטה כללי בנוגע לגבולות; והאם חברי המטה הכללי צריכים לבחון את הסוגיה מנקודת מבט צבאית גרדא או שהם יכולים להרחיב את היריעה להיבטים ערכיים, היסטוריים וכדומה, שלשקוליהם אין בהם עדיפות מאלה של אזרחים מן השורה. אכן, בדיונים ניכר שטשטוש גבולות בין צבא לפוליטיקה; גם חברים במטה הכללי שמו לב לזה בשיח שהתפתח.

רבין לא הסביר לחברי המטה הכללי את טעמיו להעלאת הנושא לדיון, אבל ציין כי אין בכונתו לגבש עמדה מוסכמת ומוסמכת של המטה הכללי בסוגיה, אלא מדובר בשיחה חופשית, בבחינת חילופי דעות, שלא על מנת להגיע לסיכום. ממילא הוא גם לא הביא לפני חברי המטה הכללי מצע לדיון.

ראש אגף המודיעין האלוף אהרן יריב ייחס את הדיונים לנסיעתו הקרובה של ראש הממשלה לוי אשכול לארצות הברית ולפגישתו הצפויה בראשית ינואר 1968 עם נשיא ארצות הברית לינדון ג'ונסון. אלא שאשכול כבר יזם פגישה דומה, שלושה שבועות קודם לכן, בהשתתפות שר הביטחון משה דיין, הרמטכ"ל, אלוף הפיקודים ומקצת מהחברים האחרים במטה הכללי לשיחה בנדון.² יתרה מכך, אשכול עצמו לא השתתף בשני הדיונים שכינס רבין, וגם דיין לא השתתף בהם. ספק אפוא אם אפשר לייחס אותם לביקור המתוכנן של ראש הממשלה באמריקה. ייתכן שרבין, כהכנה לקראת תפקידו המיועד – שגריר ישראל בארצות הברית – יזם את הדיון כדי להתרשם, בשיח חופשי ולא מחייב, מהעמדות שגיבשו לעצמם אלוף צה"ל בנושא הגבולות העתידיים של ישראל. ואולי רבין יזם את חילופי הדעות בשאלת הגבולות לקראת סיום כהונתו כרמטכ"ל מתוך ראייה היסטורית: מתוך הערכה כי מדובר בסוגיה שעתידיה לעמוד במוקד הדיון הביטחוני, הציבורי והפוליטי בשנים הבאות, ולפיכך ראוי לתת לה ביטוי בדיוני המטה הכללי.

הדיון שזים הרמטכ"ל בנושא הגבולות מאפשר לנו הצצה לגישות השונות בסוגיה בקרב חברי המטה הכללי; אלופים שהשתייכו לכוחות המגן לפני הקמת המדינה והשתתפו בשלוש מלחמות – מלחמת העצמאות, מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים, על תקופת ההמתנה מורטת העצבים שקדמה לה. בראש ובראשונה התייחסו חברי המטה הכללי לשאלה הנדונה: מהם הגבולות הנחוצים לישראל לפי צורכי הביטחון. ממנה הסתעפו שאלות נוספות: האם ישראל צריכה לשאוף לשלום וליזום מהלכים לקידומו; האם בכלל קיימים סיכויים להגיע להסדר שלום עם מדינות ערב, כולן או מקצתן, בעתיד הקרוב; באיזו

1 הפרוטוקולים של שני הדיונים מובאים מתוך: ארכיון צה"ל, 719/70/7 – סטנוגרמות מדיני מטכ"ל, 31.12.1967-14.8.1967.

2 ימימה רוזנטל (ערכה וכתבה מבואות), **יצחק רבין ראש ממשלת ישראל 1974-1977, 1992-1995: מבחר תעודות מפרקי חייו, כרך ראשון: 1967-1992**, גנוז המדינה, ירושלים 2005, עמ' 555.

זירה – סיני, רמת הגולן והגדה המערבית – ניתן ונכון להתפשר ועד כמה; ומאילו טעמים – ביטחוניים, ערכיים, היסטוריים ודמוגרפיים – בעד או נגד; ולאילו מדינה – מצרים, סוריה וירדן – לתת עדיפות בפתיחת מהלכים מדיניים. המבוא אינו עוסק בהצגת העמדות של חברי המטה הכללי בשאלות אלה ובניתוחן.

לא פחות מעוררות עניין וסקרנות הן הרציפות או לחלופין התמורה שהתחוללה במרוצת השנים בהשקפותיהם של חברים במטה הכללי בנוגע לגבולות האפשריים של ישראל. רמטכ"לים ואלופים מקרב המטה הכללי של מלחמת ששת הימים, שלא חלו בו שינויים עד מועד הדיון בסוף שנת 1967, השתלבו במערכת הפוליטית ומילאו תפקידים בצמרת המדינית של ישראל. רבין כיהן פעמיים כראש ממשלה: בשנות השבעים ובמחצית הראשונה של שנות התשעים; בתווך, בשנות השמונים, הוא מילא את תפקיד שר הביטחון בממשלת האחדות הלאומית. האלוף עזר ויצמן כיהן בתפקיד שר הביטחון בממשלתו הראשונה של מנחם בגין, במחצית השנייה של שנות השבעים. האלוף אריאל שרון היה שר החקלאות בממשלה הזאת ולימים מילא את תפקיד שר הביטחון; בעשור הראשון של המאה ה-21 הוא כיהן בתפקיד ראש הממשלה. רב-אלוף חיים בר-לב, מחליפו של רבין בתפקיד הרמטכ"ל, שימש בשנות השבעים שר המסחר והתעשייה, ובשנות השמונים – שר המשטרה בממשלת האחדות הלאומית. יריב כיהן לפרק זמן קצר כשר התחבורה בממשלת גולדה מאיר האחרונה ושר ההסברה בממשלת רבין הראשונה. כל חמשת אנשי הצבא הללו הצטרפו למפלגות שהיו בזרם המרכזי של הפוליטיקה הישראלית: רבין, בר-לב ויריב – למפלגת העבודה, ואילו ויצמן ושרון – לליכוד.

עניינים מדיניים-ביטחוניים שקידמו רבין, ויצמן ושרון בתפקידיהם בממשלה, או שהם היו שותפים להם, עיצבו את גבולותיה של ישראל. בתקופת הכהונה הראשונה של רבין כראש ממשלה חתמה ישראל על הסכם הביניים עם מצרים, שהיא הסכימה בו לוותר על שטחים במערב סיני, ובכללם שדות הנפט באבו רודס והחלקים המערביים בשני המעברים הגידי והמיתלה. בכהונתו השנייה כראש הממשלה נחתמו ההסכמים עם הפלסטינים והסכם השלום עם ירדן. רבין גם גילה נכונות לנסיגה מלאה מרמת הגולן כחלק מהסכם שלום עם סוריה.³ כשר ביטחון היה ויצמן שותף פעיל ומעודד בגיבוש הסכם השלום עם מצרים, ובכללו נסיגה מלאה של ישראל מסיני ופינוי יישובי פתחת רפיח; ובשנת 1980, מאחר שדעתו הייתה לא נוחה מהגישה שנקטה ישראל בנוגע למהלכים לקראת יישוב אוטונומיה פלסטינית, הוא התפטר מהממשלה.⁴ כשר החקלאות בממשלת בגין הראשונה הכשיר שרון פינוי יישובים מכוח הסכם שלום עם מצרים, וכשר ביטחון בממשלתו השנייה של בגין הוא היה מופקד על השלמת נסיגתה של ישראל מסיני ועל פינוי היישובים מפתחת רפיח. בשבתו של שרון

3 אפרים ענבר, רבין והביטחון הלאומי של ישראל, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תל אביב 2004, עמ' 40, 194-195, 200, 211; יוסי גולדשטיין, רבין: ביוגרפיה, שוקן, ירושלים ותל אביב 2006, עמ' 279-278, 397, 413-414, 431-432, 446-447.

4 עזר ויצמן, הקרב על השלום: תצפית אישית, ידיעות אחרונות – עידנים, ירושלים 1981, עמ' 35-37, 353-358; דוד לנדאו, אריק: חייו של אריק שרון, דביר, אור יהודה 2015, עמ' 132-133.

באופוזיציה במחצית הראשונה של שנות התשעים הוא התנגד להסכמים עם הפלסטינים, אבל בהיותו ראש ממשלה הוא קידם התנתקות חד-צדדית של ישראל מרצועת עזה ובצפון הגדה המערבית, שנועדה להיות שלב ראשון בהתנתקות רחבה יותר בגדה.⁵

שני אלופים אחרים – רחבעם זאבי (גנדי) ומתתיהו פלד – עמדו בראש מפלגות בקצוות הקשת הפוליטית. בצד הימני של המפה הפוליטית, בשנת 1988 הקים זאבי את תנועת מולדת והנהיג אותה. הוא תמך בחזון ארץ ישראל השלמה, קיב טרנספר של אוכלוסייה ערבית מהגדה המערבית ומרצועת עזה,⁶ התנגד להסכמים שחתמה ממשלת רבין עם הפלסטינים והיה מחברי הכנסת היחידים שהצביעו נגד הסכם השלום עם ירדן. בצד השני של המפה הפוליטית, השמאלי, קיב פלד את הקמתה של מדינה פלסטינית ואת שילובם המלא של הערבים אזרחי ישראל בחברה הישראלית. באמצע שנות השבעים היה פלד שותף להקמת המועצה הישראלית למען שלום ישראלי-פלסטיני, שתמכה בהכרה הדדית בין ישראל לאש"ף ובהקמתה של מדינה פלסטינית לצד מדינת ישראל. כעבור עשור הוא הוביל עם מוחמד מיעארי רשימה ערבית-יהודית משותפת – הרשימה המתקדמת לשלום, שקראה לשוויון מוחלט בין אזרחי ישראל, לסיום הכיבוש ולהקמתה של מדינה פלסטינית לצד ישראל – וכיהן מטעמה כחבר כנסת.⁷

עיון בפרוטוקולים של שני הדיונים שקיים המטה הכללי בסוגיית הגבולות ובחינת העמדות שנקטו והמהלכים שקידמו חברים בו בשעה שהגיעו להנהגת המדינה, בין שלראשות הממשלה ובין שלחברות בה, מאפשרים לנו לבחון אם העמדות שהובעו בדיון מנבאות את האכסניה הפוליטית שבחרו להם חברים במטה הכללי לאחר שחרורם; אם הן מנבאות את העמדות ואת הצעדים שנקטו לימים, בעת שהגיעו לעמדות הנהגה; אם המעבר מנקודת המבט של איש צבא לזווית הראייה של מדינאי הובילה אותם להערכה אסטרטגית את הדינמיקה של הגורמים הבין-לאומיים, האזוריים והפנימיים ולהערכה מחדש של הסיכונים לעומת היתרונות; והאם חוללה תמורה בהשקפתם בנוגע לגבולותיה של המדינה; וכן לבחון אם העמדות והשיקולים שפרסו זאבי ופלד בדיון היו ייחודיים וניבאו את דרכם למפלגות קיצון מימין ומשמאל.

אלוף פיקוד המרכז האלוף עוזי נרקיס ומפקד חיל הים האלוף שלמה אראל השתתפו בדיון. מאחר שבדבריהם לא הייתה תרומה לסוגיה הנדונה הם לא נכללו בפרוטוקול שלהלן. אמנם אלוף פיקוד הצפון האלוף דוד אלעזר (דוד) נכח בדיון, ואולם ככל הנראה הוא לא השתתף בשיחה, שכן לא ניתן לו ביטוי בפרוטוקול.

5 נדאו, שם, עמ' 130, 138-139, 359-365, 401-407; ניר חפץ וגדי בלום, הרועה: סיפור חייו של אריאל שרון, ידיעות אחרונות – ספרי חמד, תל אביב, 2005, עמ' 322-323, 332-337, 469-473, 715-738.

6 בהרחבה על השקפתו של רחבעם זאבי בנוגע לטרנספר ראו: מיכאל שֶׁשֶׁר, שיחות עם רחבעם זאבי גנדי, ידיעות אחרונות – ספרי חמד, תל אביב, 1992, עמ' 49-90.

7 בהרחבה על השקפתו של מתתיהו פלד בנוגע לסוגיה הפלסטינית ראו: ניר יסוד, 'מתי פלד – דרכו מ"בכל זאת מערך" ועד ל"רשימה המתקדמת לשלום", 1973-1984, עבודת מוסמך, אוניברסיטת חיפה, חיפה 2004.

הפרוטוקולים של שני דיוני המטה הכללי עברו הליך של צנזורה לפני העברתם אליי, ומקצת הנאמר בדיונים הושמט (מסומן בטקסט: [...]). וכן, מחמת קוצר היריעה השמטתי קטעים מהדיונים שלא עסקו בסוגיית הגבולות (מסומן בטקסט: [...]). בסיומן זה גם ציינתי מילה לא ברורה. בצד אלה, מאחר שהפרוטוקולים לא נערכו עריכת לשון בעת כתיבתם, הכנסתי תיקוני פיסוק ולשון והאחדת כתיב שהיו הכרחיים, לטעמי.

דיון המטה הכללי של צבא ההגנה לישראל (36/67) 27 בדצמבר 1967

על סדר היום: הגבולות האפשריים של מדינת ישראל לאור צרכי הביטחון

רביאלוף יצחק רבין¹:

למעשה, הפגישה הזו זומנה לא משום שבדיון נשאלנו [...] מה דעתנו. אם כי ראש הממשלה [לוי אשכול] כינס לפני זמן מה את אלופי הפיקודים וחלק מגורמי המטה הכללי לשיחה בנדון. לא מן הנמנע שייעשה דבר כזה, אולי על ידי שר הביטחון [משה דיין] או ראש הממשלה, אינני יודע. [...] אינני חושב שהמטה הכללי צריך לגבש דעה לעצמו, אם כי זה לא היה מזיק. אבל נדמה לי שיש מקום לשיחה, אולי לא על מנת לקבוע נוסחה שהיא נוסחת המטה הכללי. אני ודאי כרגע לא אנסה לעשות זאת, אלא כדי להחליף דעות בפורום הזה ולהעריך את הדברים. לכן הייתי רואה את הדיון הזה יותר בבחינת שיחה חופשית להחלפת דעות. [...]

שאלה ראשונה היא: מה בעצם אנו רוצים? האם בראש ובראשונה אנו רוצים להגיע אי-פעם למדינה שמקיימת את עצמה או מושתתת על בסיס של הסדרי קבע עם שכנותיה? שחיה חיי שלום במובן של גבול פתוח, של הכרה בגבולות, של אפשרות של התקיימות הדדית. אני מניח שוודאי אהבה לא תהיה בהתחלה, אם תהיה אי-פעם. אבל איזה שהיא אפשרות של דו-קיום, לא דו-קיום כזה שאין מכירים בו, אלא דו-קיום מוכר, מוסכם על ידי הצדדים. או האם אנו רוצים בהמשך מצב מתיחות באזור כדי להשיג איזה שהן מטרות נוספות? ואני מדבר לאחר התקופה של מלחמת ששת הימים. אם אלה מטרות פוליטיות

1 רביאלוף יצחק רבין - הרמטכ"ל. כיהן בשורה של תפקידים בדרגת אלוף: ראש מחלקת ההדרכה במטכ"ל, אלוף פיקוד הצפון, ראש אג"ם וסגן הרמטכ"ל. בשנים 1964-1967 כיהן רבין בתפקיד הרמטכ"ל. לאחר שהשתחרר מהצבא שימש שגריר ישראל בארצות הברית. בבחירות בסוף שנת 1973 נבחר מטעם מפלגת העבודה לכנסת וכיהן כחבר כנסת עד שנרצח ב-4.11.1995. בשל המהלכים להסדר עם הפלסטינים - הסכמי אוסלו - שביצעה הממשלה בראשותו. בשנת 1974 התמנה רבין לשר העבודה בממשלת גולדה מאיר, וזמן קצר לאחר שזו התפטרה הוא נבחר ביוני 1974 לראש הממשלה וכיהן בתפקיד עד יוני 1977. בממשלות האחדות הלאומית בשנים 1984-1990 הוא מילא את תפקיד שר הביטחון. בבחירות בשנת 1992 נבחר רבין לראש הממשלה וכיהן בתפקיד זה ובתפקיד שר הביטחון עד הירצחו.

לגבי שינוי דמותו של המזרח התיכון; אם זה מטרת טריטוריאליות או אחרות – אם יכולות להיות כאלה.

[...] אני חושב שהשאיפה צריכה להיות של מדינת ישראל להסדר קבע, לחיפוש דרכים לשלום. רק אני מוסיף, לא בכל מחיר. אנסה לומר אחר כך בכל תחום מה הוא המחיר. [...] דבר שלישי שהוא בשבילי הנחת יסוד, שמדינת ישראל, היום אין מה לדבר על ויתור כל שהוא, שלא תמורת הסדר שלום על כל המשמעויות שבו. כלומר, אני לא חושב שהיום מדינת ישראל יכולה לדבר במושגים של פיתרון ביניים. כלומר, שזה לא הכרה, שלום ותנועה חופשית דרך הגבולות. [...] [צ...]

כדרך פיתרון אני מתחיל על בסיס ההנחה שמדינת ישראל מוכנה להסדר עם כל מדינות ערב ועם כל אחת לחוד ויודעת מי חשובה ומי פחות חשובה, אבל מוכנה עם כל אחת בנפרד לדון. כשהקווים המנחים [...] כלפי ירדן [...]:

- (א) גם לגבי הסדר שלום שקו [נהר] ירדן הוא הקו להגנת ישראל.
 (ב) שמדינת ישראל לא יכולה לתת ידה להכרה בסיפוח הגדה המערבית לירדן. כלומר, אפילו אם [חותמים על] הסכם עם חוסיין,² זה סטאטוס שונה בגדה המערבית. אם כי אני לא נכנס לנוסחאות טכניות, אני חושב ש[אם] מדינת ישראל תכיר בסיפוח הגדה או חלקה לירדן – זה יהיה משגה. זה דבר שאי אפשר לעכל אותו.
 (ג) אני חושב שלמסור בקבלנות את הערבים לשלטון אזרחי, או ירדני או פלסטיני, יש פנים לכאן ולכאן. בכל אופן זהו גבול שנראה לי סביר.

אלוף אריאל שרון:³ זה עם חופש תנועה צבאית מוחלט שלנו או לא?

2 חוסיין בן טלאל – מלך ירדן בשנים 1952-1999. בסוף חודש מאי 1967 חתם חוסיין על ברית הגנה הדדית בין ירדן למצרים והצטרף למהלך של מצרים שהוביל למלחמת ששת הימים. ירדן איבדה בה את הגדה המערבית. בשנת 1988, לאחר פרוץ האגנתפאדה הראשונה, ניתק חוסיין את הקשרים המשפטיים והמנהליים בין ירדן לגדה המערבית והכיר באש"ף כנציגו הלגיטימי של העם הפלסטיני. בשנת 1994, בראשות חוסיין וראש ממשלת ישראל יצחק רבין, חתמו ירדן וישראל על הסכם שלום.

3 אלוף אריאל שרון – ראש מחלקת ההדרכה. במלחמת ששת הימים פיקד על אוגדה בחזית הדרום. בשנים 1970-1973, עד חודשים אחדים לפני מלחמת יום הכיפורים, הוא שימש אלוף פיקוד דרום. במלחמה פיקד שרון על אוגדה שלחמה בחזית הדרום, ובתוך כך פיקד על מבצע צליחת תעלת סואץ. בבחירות שנערכו בסוף שנת 1973 נבחר שרון לכנסת ברשימת הליכוד, אולם הוא פרש ממנה כדי שיוכל להחזיק במינוי של מפקד אוגדת מילואים. בבחירות לכנסת בשנת 1977 התמודד בראש מפלגת שלומציון; זו זכתה בשני מושבים והתמוגזה אחרי הבחירות עם תנועת החרות. בממשלה שהקים בגין לאחר הבחירות התמנה שרון לשר החקלאות. בשנת 1981 הוא התמנה לשר הביטחון. בעקבות מסקנות ועדת החקירה הממלכתית שחקרה את הטבח בסברה ושתילה הוא נאלץ לפרוש ממשרתו וכיהן כשר בלי תיק. בממשלות האחדות הלאומית בשנים 1984-1990 הוא כיהן כשר התעשייה והמסחר, ובשנתיים שאחרי כן – כשר הבינוי והשיכון. בממשלת בנימין נתניהו הראשונה, בשנים 1996-1999, כיהן כשר הבינוי והשיכון, ובחודשים האחרונים לכהונתו נוסף לו תפקיד שר החוץ. לאחר כישלון נתניהו בבחירות בשנת 1999 נבחר שרון לראשות הליכוד והיה ראש האופוזיציה.

רביאלוף יצחק רבין: אני מציע לא להיכנס לניואנס [לדקוּת] כזה או אחר. אני אומר שלושה עקרונות:

- א) סטאטוס שונה לגדה מאשר לירדן.
- ב) שלטון אזרחי, או בדרך הפיתרון הפוליטי של מדינה פלסטינית או שלטון אזרחי ירדני.
- ג) [נהר] הירדן כקו ההגנה.

לדעתי, סוריה זה מקום שאסור לסגת. לא רוצה להעלות אם יש סיכוי להסדר עם סוריה, אבל מבחינת מגמות אפשר לסגת חצי ק"מ פה או חצי ק"מ שם, אבל ביסודו של דבר אסור לסגת. לגבי מצרים. [...] בסיס ההנחה של הסדר שלום, אני חושב שקו המינימום שלי, נראה, הוא לא בהכרח התעלה. אני מזכיר עוד פעם, נקודת המוצא שלי שלא הולכים לנסיגה אלא בהסדר קבע שאחד האלמנטים שלו זה גבול פתוח. ואני לא רוצה להיכנס לדיון איפה הקו. ברור דבר אחד, שבשום פנים אי אפשר לוותר על מרחב שרם א־שיח כשטח ישראלי. אסור לוותר על אל-עריש פלוס־מינוס. וכל היתר, איך שם בדיוק לחלק את השטח, אני לא מוכן כרגע להגיד. אבל נקודת המוצא שלי, שאני לא מאמין שאפשר להציע ברצינות למצריים שלום כשקו הגבול הוא על התעלה.

אלוף חיים בר־לב:⁴ אני בעניין הסטאטוס בגדה [המערבית] לא הבינותי.

רביאלוף יצחק רבין: אני מוכן להסביר את עצמי. אני חושב שלא רק בגלל, אם כי אני לא מתעלם מסיבות חינוך ומסורת, גם מסיבות פוליטיות. אפילו החלטת [הא"ם] הגרועה של [29 בנובמבר שנת] 1947 לא ראתה סיפוח וגידולן של מדינות ערב. הייתה החלטה פוליטית של [ה]א"ם על שתי מדינות – פלסטינית ויהודית. [...] [ב]סיפוח הגדה המערבית לירדן, אינני יודע כמה מדינות בעולם הכירו. בכל אופן, לא כולם. קיבלו זאת כעובדה דה־פקטו. אפילו מדינות ערב לא הכירו בזה פורמאלית.⁵

4 בתחילת שנת 2001 ניצח שרון בבחירות ישירות את אהוד ברק ונבחר לראש ממשלה; את התפקיד הוא מילא עד תחילת שנת 2006, שאז לקה באירוע מוחי חמור ושקע בתרדמת. נפטר בינואר 2014.

אלוף חיים בר־לב – סגן הרמטכ"ל. היה מפקד גייסות השריון, ובשנים 1964-1966 מילא את תפקיד ראש אג"ם. בתקופת ההמתנה, ערב מלחמת ששת הימים, הוזעק ארצה מלימודיו בצרפת ומונה לסגן הרמטכ"ל. בשנים 1968-1971 כיהן בתפקיד הרמטכ"ל. במלחמת יום הכיפורים גויס לשירות מילואים פעיל כמפקד חזית הדרום. בשנת 1972, לאחר שהשתחרר מצה"ל, התמנה בר־לב מטעם מפלגת העבודה לשר המסחר והתעשייה בממשלת גולדה מאיר. הוא המשיך לכהן בתפקיד זה גם בממשלתו הראשונה של יצחק רבין, עד המהפך הפוליטי בשנת 1977. בשנים 1977-1992 כיהן כחבר כנסת מטעם מפלגת העבודה; בשנים 1978-1984 היה מזכ"ל מפלגת העבודה, ובשנים 1984-1990 כיהן בתפקיד שר המשטרה. בשנת 1992 מונה לשגריר ברוסיה ושימש בתפקיד עד פטירתו בשנת 1994.

5 במלחמת העצמאות השתלט צבא ירדן על שטחים בארץ ישראל, שעל פי תכנית החלוקה יועדו למדינה הפלסטינית. בשנת 1950 סיפחה ירדן את השטחים הללו, שכונו הגדה המערבית. בליגה הערבית התגלעו חילוקי דעות בנוגע לסיפוח, ובסופו של דבר הושגה בה פשרה, שלפיה תחזיק ירדן בגדה המערבית למשמרת עד כינון הסדר קבע בארץ ישראל.

לפי דעתי, הגדה המערבית – מדינת ישראל לא צריכה להיות בין המדינות שמכירות בסיפוחה המלא לירדן, וצריך לחתור לשמור סטאטוס מיוחד לגדה המערבית; סטאטוס שמאפשר תנועה ישראלית בשטח ללא בעיות. זה נותן כל מיני דברים. אני לא חושב שיש חשיבות להיכנס לניסוחי ניסוחים. אבל שיש הסכם ישראלי-חסיני,⁶ במקרה של הסדר בינינו ובין הירדנים – לקבוע סטאטוס מיוחד לגדה המערבית, שנותן שליטה אזרחית לירדן וביטחון צבאי לישראל. [...]

אלוף עזר ויצמן:⁷ [...] [...] המלחמה שבאה עלינו ביוני [1967], נדמה לי שסיכמו איתי, בה השגנו המון מטרות בלי שהגדרנו אותן. לא תמיד להגדיר מטרות זה אפילו תכסיס. לכן אני נכנס לנושא זה מתוך הרגשה שהיהודים הם עם משונה, שמרביתם לא רצו את המדינה בצורה שהיא היום וחלקם היו עוסקים בניתוחה ובביתורה זה שלושים וחמש שנה. ואם זה לא היה תלוי בערבים הייתה לנו מדינת פיל, שלמעשה הייתה מדינת עכבר שעליה הסכימו היהודים [בשנת] 1937.⁸ [...]

אבל בקשר למה שאני שואף במדינה הזו. קודם כל אני שואף – אתחיל בכמה דברים משונים – אחד הדברים, אני מתחיל לא להבין מי ניצח את המלחמה הזאת. באמריקה שואלים יהודים ויש לך הרגשה שהלכת למלחמה, עשית מעשה נוראי, נדפקת ואתה צריך ללכת על ארבע כדי שיעשו לך טובה. אני, אם כבר מדברים על זה, בספק אם צריך לנסוע לאמריקה כולל האישיות המכובדת.⁹ בשביל מה הוא צריך ללכת לשם?

[...] [...] אני לא מאמין שיש קורטוב של סיכוי לשבת לדבר איתם [עם הערבים] ליד שולחן. אנחנו רק עושים מעצמנו משונים. אם הייתי ערבי הייתי שואף לתקופה ארוכה ביותר, ואני חושב שזה טבעי ביותר, ויהיה נאיבי לחשוב שאחרי המלחמה הזאת יבואו הערבים ויגידו: 'דפקת אותנו, עכשיו בוא נגמור שלום!' [...] לכן גישתנו לערבים מוטעית. מיד תשאל: האם אתה חושב שאפשר להגיע איתם להסדר יום אחד? אני חושב שכן, אבל לא בכל מחיר, כפי שאמרתי [צ"ל: שאמרתי], ואני שמח שאמרת, ואני מוסיף – לא דוחק לי הקץ. [...] [צ...]

6 הסכם בין ישראל לירדן.

7 אלוף עזר ויצמן – ראש אג"ם. בשנים 1958-1966 היה ויצמן מפקד חיל האוויר, ואחרי כן מילא את תפקיד ראש אג"ם. בדצמבר 1969 השתחרר מצה"ל והתמנה לשר התחבורה בממשלת האחדות הלאומית מטעם רשימת גח"ל (גוש חרות-ליברלים) וכיהן בתפקיד זה עד קיץ 1970, שאז פרשה גח"ל מהמשלה. בשנת 1977 נבחר לכנסת ברשימת הליכוד, ובעקבות המהפך הפוליטי התמנה לשר הביטחון בממשלתו הראשונה של מנחם בגין. במאי 1980, על רקע חילוקי דעות עם בגין בנוגע לשיחות עם מצרים בנושא האוטונומיה הפלסטינית, התפטר ויצמן מתפקיד שר הביטחון. בשנת 1984 הוא יסד מפלגה חדשה בשם יחד ונבחר מטעמה לכנסת. בשנים 1984-1988 הוא כיהן כשר בלי תיק בממשלת האחדות הלאומית. בשנת 1986 הצטרף ויצמן עם מפלגתו למפלגת העבודה. בממשלה שאחרי כן, עד פירוקה במאוס 1990, הוא היה שר המדע והטכנולוגיה. בשנים 1993-2000 כיהן ויצמן כנשיא המדינה.

8 המדינה היהודית על פי תכנית החלוקה שפרסמה ועדת פיל (על שם יושב ראש הוועדה הלורד ויליאם רוברט פיל) ביולי 1937. המדינה היהודית הייתה אמורה להשתרע על שטח של כ-4,840 קילומטרים רבועים, בשטחי ההתיישבות היהודית במישור החוף, בעמקים ובגליל.

9 ראש הממשלה לוי אשכול ביקר בינואר 1968 בארצות הברית ונפגש עם נשיאה לינדון ג'ונסון בחוותו בטקסס.

כאן אני מגיע לצד השני שאני חושב, מדינת ישראל איננה מבוססת. מטרתי בחיים היא בראש ובראשונה לבסס את מדינת היהודים. [...] המטרה הראשונה של עם ישראל צריכה להיות: להתבסס כאן כלכלית ופוליטית וצבאית, להתבסס כאן מכל הבחינות, זה יוצר עם. [...] [ז...] מטרתי בחיים היא, כל זמן שאני יכול לתרום לזאת, שמדינת ישראל תתבסס בצורה של מדינה בריאה. אם זה [ייקח] מאה שנה נוספות, ייקח מאה שנה. מי זה אמר שזה צריך לקחת עשרים שנה או שלושים שנה?

יש פה דחיקת הקץ, צביעות פנימית כדי לחשוב שאפשר לדרוש מהעולם מדינה על סמך ספר הספרים וארץ ההבטחה [ז...] מוזל שהאמת היא הכי חזקה וכתוצאה מזה הערבים לא רוצים לדבר איתנו. מה יהיה בסופו של דבר? אני מאמין שזה ייקח אולי מאה שנה, אולי חמישים שנה, זה תקופה שאפשר להסתכל עליה. אם נתבסס כאן ונהיה חמישה מיליון יהודים ונשב על הגבולות האלה ויהיה לנו מה לאכול מעצמנו, ותהיה תעשייה ויבואו יהודים וזאת תהיה מדינה נורמאלית שלא יצטרכו גנרלים לקבץ נדבות באמריקה¹⁰ – זו תהיה מדינה בריאה.

אני בכלל לא הייתי רץ אחרי השלום. הייתי יושב. כמו אותו יהודי שהיה חייב כסף לשכן ואשתו רואה אותו ושואלת: למה אינך ישן? הוא אמר לה, שהוא חייב כסף. פתחה אשתו את החלון וצעקה לשכן: יענקל, בעלי לא יחזיר לך את הכסף. אומר הבעל: מה עשית עכשיו? [היא ענתה:] עכשיו שהוא לא ישן! [ז...]

יש פה עוד דבר משונה. כל הדור הזה גדל על זאת שצריך לחיות עם הערבים יחד. [...] [ז...] פתאום כולם לא יכולים לחיות עם הערבים. אני מאמין שאפשר לחיות איתם. השאלה מה יותר צבוע, שהם יחיו במדינה [כ]אזרחים דרגה ד' או שנעשה להם מדינה בדרגה ג' [...] אני לא מודאג מהמיליון ערבים, אלא אני מציע לעם ישראל להסתכל על ארצו בצורה יותר מהוגנת. [...] [ז...]

לשאלתך הקונקרטי. יש עוד דבר שאני אף פעם לא אבין. אני סולד מזה. גישתנו לירדן. וזה קשור עם התלות האמריקאית. זה קשור עם ההשפעה האנגלית שהייתה פה שלושים שנה. [...] [ז...] אני סולד מהגישה שהייתה בטרם מלחמה ולאחר המלחמה של איזה שהיא גישה מיוחדת לחוסיין¹¹. [...] [ז...] אני הייתי שואף, אם להגיע לשלום, גישתי לחוסיין ברורה. אני רואה בו סכנה, אם לדבר בגלוי לגמרי. [...] [ז...]

לכן, אני חושב שאם ברצינות חושבים להגיע להסדר שלום במזרח התיכון, אז מצריים היא הארץ שאליה צריך לשאוף ואליה צריך למצוא את הדרך והגישה. נדמה לי ששם יש קודם כל, אם נשיג זאת, היא נציגת העולם הערבי בדמות שלושים וחמישה מיליון

10 לאחר מלחמת ששת הימים יצאו קצינים בכירים לארצות הברית כדי לקדם גיוס כספים כחלק מן המגנבת היהודית המאוחדת. למשל, האלוף עזר ויצמן עצמו ביקר בארצות הברית במחצית השנייה של חודש נובמבר 1967 והרמטכ"ל רב-אלוף יצחק רבין ביקר שם במחצית הראשונה של חודש דצמבר 1967.

11 בבוקר 5.6.1967 העבירה ישראל מסר למלך חוסיין, שלפיו אם לא תצטרף ירדן למלחמה, ישראל לא תתקוף אותה מיוזמתה. אחרי המלחמה, במחצית השנייה של שנת 1967, התקיימו פגישות בין המלך חוסיין למנכ"ל משרד ראש הממשלה יעקב הרצוג.

מצרים, למרות שהם לא ערבים. יש להם הכי פחות אינטרס בקונפליקט הישראלי, אם כי יש להם קונפליקט אחר – נקמה. בשירה הערבית המודרנית יש נקם לא פחות מהשירה הקדומה.

אני אשאל עוד שאלה אחת: מדוע מסוריה אסור לסגת ומירדן [מהגדה המערבית] מותר? אני עוד דבר לא הבינתי לפני המלחמה. למה רמת הגולן סיכנה את מדינת ישראל יותר מאשר קלקיליה וטול כרם? ולא מעט היינו אומרים: מאתיים טנקים בגדה המערבית מדאיגים אותנו כמו שמונה מאות טנקים בסיני. לא הבינתי ואני לא מבין עד היום מדוע פיק, אל על, כפר חרב¹² סיכנו את ישראל כמדינה יותר מאשר קלקיליה וטול כרם או ג'נין. כי היינו נעולים על הסורים בגלל סיבות שונות. השתחררנו מהירדנים כי 'זה לא יפה להתעסק עם הירדנים'. אחרי סמוע כמעט עשו לנו יום סרט לטובת סמוע.¹³

אני לא מוכן לקבל היום שמסוריה לא נסוגים ומירדן מקבלים. לא נסוגים – לא פה ולא שם! אני לא רואה סכנה יותר גדולה ברמת הגולן מאשר בגדה המערבית. יש עוד נקודת יסוד. אפילו אם יהיה פה שלום בעוד מאה שנה – שלום זה דבר חולף. בואו נזכור נקודת יסוד אחת. אנחנו צריכים להזכיר זאת לעצמנו: אנחנו העם היחידי בעולם שלא מאיימים עליו בהתמודדות למען ניצחון, אלא בהתמודדות למען השמדה [ההדגשה במקור]. אם מישהו חושב שפיסת הנייר עליה ייחתם השלום בינינו לבין חמדי כנען¹⁴ או מישהו אחר, אם זה שווה יותר מגבול זה או אחר, אני בטוח שאני מתפרץ לדלת פתוחה. זה דבר חולף. [...]

היופי ששמו שלום הוא דבר חולף והמצב הזה המטופש שבו אנו חיים הוא יותר עקבי. ולכן, אם אתם מסכימים לתפישת העולם שלי, שאת רומא לא בונים ביום אחד ולא הורסים ביום אחד, לאחר אלפיים שנה מי יכול לקבוע ששני מיליון יהודים עם תעשייה משגשגת זה עם מבוסס. אומנם האיחוד הגיע למזרח התיכון, אצלנו מתאחדים¹⁵ וגם הטורקיסטים מתאחדים.¹⁶ אבל מי זה אמר שזה עם מבוסס ומי זה אמר שזה עם שיכול לעמוד בפני הבעיה הקשה והנוראה הזאת ששמה – שלום. אני רוצה לראות את העם של שניים וחצי מיליון כפי שהוא נראה היום, איך הוא יעמוד בפני המצב הקשה ששמו שלום. [...]

לא נכנסתי לשום פילוסופיות של מורשת אבות, כי אז אתה יכול לטפס על חצי שבט מנשה¹⁷ ואז אתה יכול להיות מודאג פחות מהגויים ויותר מהיהודים.

12 פיק, אל על וכפר חרב – ישובים סוריים בדרום רמת הגולן עד מלחמת ששת הימים.

13 פעולת תגמול בעוצמה גדולה בכפר סמוע בדרום הר חברון ב-13.11.1966. הפשיטה נעשתה לאור יום ופעלו בה כוחות צנחנים, שריון וחיל אוויר; היא עוררה ביקורת בין-לאומית נוקבת על ישראל.

14 חמדי כנען – ראש עיריית שכם בעת כינון הממשל הצבאי הישראלי בגדה המערבית ביוני 1967.

15 ככל הנראה הכוונה להקמת ממשלת האחדות הלאומית ערב מלחמת ששת הימים.

16 ככל הנראה הכוונה להקמת ארגון החזית העממית לשחרור פלסטין בדצמבר 1967, בהנהגת ג'ורג' חבש.

17 חצי שבט מנשה עם השבטים ראובן וגד התנחל בעבר הירדן.

צה"ל צריך לומר, אם שואלים את דעתו הצבאית, הוא צריך לומר: שיקר¹⁸ אחד פחות למען הביטחון – בשום אופן לא! זה מבחינה צבאית טהורה, לא יכולים להיות גבולות יותר טובים וכל נסיגה מזאת רק תשבש את המצב הביטחוני וממילא תרחיק את השלום.

אלוף מרדכי הוד:¹⁹ את ההכרות שלי עם המטה הכללי עשיתי לפני חמש שנים אצלך כראש אג"ם, [כ]שנקראתי לדיון [...]. בלי הרבה ניסיון בדיון בנושא כזה. שם היה צריך להחליט כאילו זה היה מחייב או לא, אבל היה צריך לקבוע עמדה לגבי מה חשוב יותר למדינת ישראל מבחינה גיאוגרפית-פוליטית: הבטן של ירדן או סיני ודברים אחרים.

אני אז הבעתי את דעתי, שמבחינת החשיבות הגדולה יותר יש שני דברים שיכולים לשנות את המצב הגיאופוליטי של מדינת ישראל: (1) הליטאני²⁰; (2) הסואץ. לא התייחסתי דווקא לירדן. לא מפני שחשבתי שזה בעיה, כי אף פעם לא הערכתי זאת כבעיה שצריך להתייחס אליה ברצינות. כי ראיתי אותה זמנית וחולפת וידעתי שעם הזעזוע הראשון היא תפול. לא חשבתי שצריך לתת לה חשיבות מבחינה גיאוגרפית-פוליטית של מדינת ישראל חזקה ורצינית.

אני גם חושב שאני בין אלה שהבעתי דעה ותמיד אמרו לי: 'זה לא הנושא לדיון, לא עוסקים בהרחבת גבולות'. אמרתי: 'הבעיה שלנו זה איך להביא את מדינת ישראל למצב שנוכל להתקיים. בגבולות האלה אין לנו סיכויים'. אז תמיד היו מתנפלים עלי ואומרים שלא על זה דנים. [...] [צ...]

אני בנושא זה של רצון ביחסי שלום, אף פעם לא הערכתי את השלום כאידיאל ורוד, שהוא שווה ואפשר להעמיד אותו כנגד כל יתר הדברים. לא הערכתי אותו, כי אינני חושב שזה מושג שאפשר לחייב אותו. זה לא נכס צאן ברזל, זה דבר ערטילאי מאד, לא יציב ולא קבוע. הוא תלוי במפרשים משני הצדדים. [...]

אני מגיע כאן ורוצה להגיד את ה'אני מאמין' שלי. אין שום סיכוי ליחסי שלום כפי שאנו רוצים לנסות להטיל לעצמנו בין יהודים וערבים. אין דוגמא יותר טובה מאשר היחסים [העיוניים] בין התורכים והיוונים ולא דווקא בקפריסין.²¹ אין סיכוי שיהיו ביניהם אי-פעם יחסים כמו בין ההולנדים והבלגים, שגם שם היחסים לא כל כך טובים.²² [...] [צ...]

- 18 שיבר – מידת אורך בשיעור מרחק קצה הבוהן לקצה הזרת ביד מתוחה.
- 19 אלוף מרדכי הוד – מפקד חיל האוויר. כיהן בתפקיד זה בשנים 1966-1973. לאחר שהשתחרר הוד מצה"ל הוא היה בין השאר מנכ"ל חברת אל על ויושב ראש מועצת המנהלים של התעשייה האווירית.
- 20 נהר הליטאני בלבנון. הכוונה לקטע שהנהר פונה מערבה באזור העיירה מארג' עיין עד שהוא נשפך לים התיכון מצפון לעיר צור.
- 21 קפריסין הייתה מוקד סכסוך בין יוונים לטורקים ובין יוון לטורקיה. עד שנת 1960 הייתה קפריסין מושבה בריטית. באותה שנה היא קיבלה עצמאות אגב קביעת הסדרים לחיים משותפים של הרוב היווני והמיעוט הטורקי, ואולם עוד בסוף שנת 1963 פרצה מלחמת אזרחים בין הטורקים ליוונים בקפריסין. בשנת 1964 הוצב באי כוח חירום של האו"ם ויצר מצב של חלוקה בפועל. ניסיונות למצוא פתרון למחלוקות נכשלו, ומפעם לפעם היו התנגשויות אלימות. בנובמבר 1967, על רקע האירועים בקפריסין, ניצבו יוון וטורקיה על סף מלחמה, ורק התערבות של ארצות הברית מנעה אותה.
- 22 הכוונה למתחים בבליה בין הוולונים, הדוברים צרפתית, ובין הפלמים, הדוברים הולנדית.

אני לא חושב כשאנשי עלייה שנייה באו למדינת [לארץ] ישראל משהו מהם פקפק אם לקנות את פג'ה²³ או לא. בכל המקומות האלה ישבו ערבים. אינני רואה הבדל בין מה שהיום אפשר לעשות ובין מה שעשו לפני חמישים-שבעים שנה. אין סיבה מדוע לא להסתכל על זה, ועוד אינני רוצה לומר כמה שנים קדימה. [...] [...] [צ...]

לסכם את דעתי. אנחנו יושבים היום בגבולות לא אידיאליים. חסר לנו הליטאני כדי להיות חזקים, כי זה מים, זה חשמל, זה כל מה שחסר עדיין למדינת ישראל בלי להשקיע מיליונים. אין לנו היום טענות לגבולות שאנו יושבים בהם, אסור שיהיו לנו ואסור לנו לחפש פיתרונות איך לחלק את סיני.

אני רוצה להסב את תשומת לבכם ולהזכיר לכם את הרביעי ביוני [1967], כשישבנו עם שבע דיביזיות [אוגדות] להגן על הגבול ולא הצלחנו להחזיק אותו יותר מעשר דקות. ואנחנו יושבים על התעלה הזו, אני לא רוצה לספר לפורום מה יש שם. ושם אפשר לשמור על הגבול בלי שום בעיות. אין שום סיכוי שאם נחלק את סיני זה יהיה כמו הגבול שלנו, רק יהיה באמצע סיני ואנו נשב עם תשע דיביזיות ולא נוכל לשמור עליו. אני לא רוצה לדבר על המרחב האווירי של סיני, שנותן ביטחון ששום חמישים [מטוסים] פאנטום לא נותנים. זה התראה של עשרים ושבע דקות, שאי אפשר להחליף אותן עם שום כוח. עדיף ללכת לגבול הישן, שם יש קשר, יש דרכים ולא צריך להשקיע את כל הכסף בשדות תעופה.

לגבי ירדן אם לדבר על הגבול הביטחוני. אנחנו צריכים לשבת על הרמה, כי היא נותנת מה שעוד אז הבינו היהודים: 'מי שיושב למעלה מסתכל מלמעלה למטה'. זה טוב לגבי רמת הגולן. אבל מבחינה אווירית רק החרמון, שמשם רואים את דמשק בלילה כעל כף היד. ומה שרואים בעיניים רואים באמצעים אחרים.

לכן הייתי מסכם, מבחינה ביטחונית לקיומו של עם ישראל ולא רק מדינת ישראל, אסור לנו להסתכל על זה שיש לנו קשיים במשך חמישים השנים הבאות. ההורים שלנו לא היו מודאגים מהקשיים לשבעים השנים הבאות. הם באו מתוך חינוך ואנו חלק מזה ונולדנו פה והבנים שלנו נולדו פה. צריך לכל העולם להגיד: לא מעניינים אותנו לחצים טקטיים שלהם, של צרפת או של אמריקה או של רוסיה, אצלנו זו שאלה של קיום ועל זה לא נתווכח.

אלוף ישעיהו גביש:²⁴ [...] אני לא חושב שהמלחמה הזאת נסתיימה בעקבות תכנון צה"לי או אינני יודע של מי. לולא אותה שטות של [גמאל עבד אל-] נאצר, אינני יודע לאן היינו מגיעים.²⁵

23 פג'ה - כפר ערבי סמוך לפתח תקווה. על כמה מאדמותיו, שנרכשו, הוקם בשנת 1908 מושב הפועלים עין גנים. הכפר פג'ה נהרס במלחמת העצמאות.

24 אלוף ישעיהו גביש - היה ראש מחלקת ההדרכה, ובשנים 1966-1970 שימש אלוף פיקוד דרום. במלחמת ששת הימים פיקד על כוחות צה"ל בחזית הדרום. במלחמת יום הכיפורים גויס למילואים ופיקד על מרחב שלמה, שהופרד מפיקוד דרום. לאחר שהשתחרר מצה"ל בשנת 1970 הצטרף לקונצ'רן כור ועמד בראשו בשנים 1982-1988.

25 המהלכים שנקט נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר - הזרמת כוחות צבא לסיני, פינוי כוח האו"ם שאייש עמדות פיקוח לאורך הגבול בין ישראל למצרים וסגירת מצרי טיראן - אשר דרדרו את המצב והובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים.

אם כל אחד היה נשאל לפני שנתיים מה הגבול שהוא היה רוצה, הוא פחות או יותר [היה] שם את הקו כפי שהוא היום. איננו צריכים להגיד היום 'סליחה שניצחנו'.²⁶ הגענו למה שהגענו. איננו צריכים לדון בשיקולים פוליטיים. [...]

אני יכול להביע את דעתי מבחינה צבאית. לדעתי, אלה הגבולות שנותנים ביטחון. אני חושב שהאויב העיקרי הוא המצרים. נוכחנו בזה. אני לא בטוח שהמלחמה הבאה תתחיל דווקא במצריים. עלול להיות שהסורים יפתחו דווקא. אבל מצריים היא ציר הצבאות הערביים וגבול עם מצריים הוא התעלה. אפשר לדבר על שטחים מפורזים ואני מתכוון בצד השני על [פי] נוסח ניצנה.²⁷ יכול להיות. אבל אנו חייבים לראות את התעלה כגבול שאפשר להגן עליו.

מוטי [אלוף מרדכי הוד] דיבר על ההתראה האווירית. אני רואה בזה את ההישג הגדול. כמעט אין להם סיכוי להגיע אלינו. הישגים כאלה אולי לא תכננו אותם, אבל אם הגענו אליהם – תהיה שטות גדולה ביותר אם נוותר.

[...] אני על כל פנים חושב ואף הבאתי איתי מפה. שניים-שלושה קווים הם פחות טובים מהתעלה [סואץ], אבל גם הם גבולות. גם הגבולות הרציניים שנותנים ביטחון כנגד אויב היחיד הרציני – זה התעלה. אני על כל פנים לא מוכן להמליץ בשום פנים על תזוזה משם.

אלוף אריאל שרון: [...] דיברתי בנושא זה והייתי בדעה ששום שעל אדמה ושום נסיגה. דיברתי גם בשמך מוטי [אלוף מרדכי הוד] ואני שמח שקלעתי לדעתך.

לנושא עצמו. אף פעם לא הייתי עם עזר [אלוף עזר ויצמן] בגישה כל כך שווה, אבל אני רוצה להתרכז יותר בצד הצבאי ולא הפוליטי, כי אני רוצה להיות עוד הרבה שנים בצבא.

אני רוצה לגעת במשמעות השונה בעניין הדברים השונים שהושמעו בקשר לשטחים. ראשית, סיני. אני מקבל את דעתו של שר הביטחון בכנס לפני כמה זמן, שהגבולות האלה הם לא גבולות שלום. מאה קילומטר מקהיר זה לא גבולות שלום. אבל הם גבולות מניעת מלחמה, או בכל מקרה, גבולות של מניעת סכנת השמדה. יש דוגמא יותר טובה מהמצב של היום? יושבים שבע מאות טנקים [מצריים] מעבר התעלה ואנו מחזיקים שם עשירית הכמות ומרוצים לגמרי. בואו נחזור שבעה חודשים אחורה. לא ליום הראשון. היו [למצרים] שבע מאות טנקים ולנו היה מספר דומה. אם כי בשדה הערכנו – נבלום, נשמיד, הייתה די הרבה חרדה. היום אנחנו יושבים במצב אידיאלי. לכן הגבול של היום הוא הגבול הטוב שמבטיח מניעת סכנת השמדה. מה יקרה אם נצא מהשטח הזה באיזה שלב? השטח היה מפורז. גם אחרי הסדר של שלום מוחלט, אם יהיה, אני לא מאמין בשלום הזה, בגלל נקודת המוצא של יחסינו עם הערבים. לפי דעתי, אנו צריכים להתייחס לשלום כזה בצורה אחרת מאשר מדינה אחרת.

26 'סליחה שניצחנו' – על פי ספר בשם זה שכתב אפרים קישון וראה אור בשנת 1967 בספרית מעריב.

27 בהסכם שביתת הנשק שנחתם בין ישראל למצרים בפברואר 1949 הוחלט על פירוז אזור עוג'ה אל-חפיר (ניצנה).

אם יש באמת שלום והשטחים מפורזים והנה המצרים מכניסים כעבור חמש שנים אלף טנקים לסיני ואנחנו במצב שצריכים לקבל החלטה. יתכן שהם לא יסגרו את המצרים²⁸ בשלב ראשון והם יישבו באמצע באיזה מקום. [...] אני אומר, יכול להיות מצב בעוד כמה שנים שייכנס כוח מצרי לסיני ולא נהיה חופשיים לפעול, אולי בכלל יחסי הכוחות מערב-מזרח ישתנו.²⁹ הבעיה תהיה בעיית קבלת החלטה. כולנו התלבטנו בקבלת החלטה. מה זאת אומרת? נקודת המוצא שלי, שלנו אסור להגיע פעם נוספת למצב שאנו צריכים לקבל החלטה. כי יציאה שלנו מסיני, עם הערובות הכי טובות, עם זה שמתוס מסכן יסייר כל יום, אין לזה משמעות. אנחנו צריכים לעשות פעולה שמחייבת אקט מלחמתי מבלי שהמצרים עשו זאת.

בסך הכול זה רק מקרי שהרמה [רמת הגולן] נראית לנו יותר חשובה. היא נראית כך, כי אנו התנסונו שם במצבים קשים בשנים האחרונות.

אני רוצה להגיע לעניין הגדה [המערבית]. אני אומר, הגדה נראית לי דבר הרבה יותר מסוכן. יכול להיות שחמש שנים לא יקרה שום דבר. מתקבל על הדעת שהמצרים אחרי כל מה שקרה יהיו להם אלפיים טנקים והם לא מסוגלים למלחמה. אבל נניח שהם יקחו ולא יקרה שם שום דבר במשך השנים, אף אחד לא חושב שנאצר עתיד להכניס טנקים לירדן או עיראקים לשטח. כל אחד אומר: 'להבטיח את מעברות הירדן'.³⁰ הסכנה בגדה היא לא צבא עיראקי או ירדני. היא מידית שתקרה לנו ביום שנצא. [...]

הייתי מרחיק ואומר, אנו לפני המלחמה עם הגזרה הזאת שהייתה יחסית שקטה, לא רק הודות לנו אלא גם הירדנים פעלו. אך להשאיר את השטח לאיזה שהוא הסדר בידי אחרים - אנחנו גוזרים על עצמנו אסון. כל הסדר שמדברים עליו, שמחזיקים בסיס צבאי עם חמישה כבישים זאת טעות שאין דוגמתה. ברגע שיהיה לנו איזה ציר שרק אנחנו נשתמש בו, לא נשתמש בו כי זה יקרא למיקוש, רירות וחבלה. [...] [צ...]

בסוריה לא גמרנו. בירדן לא גמרנו, כי היינו צריכים לעבור לסביבות אירביד³¹ כדי לשפר את מצבנו בעמק בית שאן.

האמריקאים החזיקו [כוחות צבא] ביפן וגרמניה במשך שנים.³² זה צריך להבין. אינני רואה סיבה להזדרז בעניין הגבולות. השלום זה לא דבר שאני צריך אותו היום. אני מזדהה עם עזר [אלוף עזר ויצמן] ומוטי [אלוף מרדכי הוד] לחלוטין. אנו נחזק את הצבא שלנו עד לנורמליזציה מוחלטת. לא תהיה נורמליזציה במשך עשרות שנים. [...]

28 מצרי טיראן, שנמצאים בפתחו של מפרץ אילת ומחברים בינו ובין ים סוף.

29 יחסי הכוחות בין ארצות הברית לברית המועצות.

30 מעברות הירדן - מקומות בנהר הירדן שהמים רדודים בהם ואפשר לחצות אותו ברגל.

31 אירביד - עיר בעבר הירדן, בחלק הצפוני של ערי הגלעד (מול עמק בית שאן).

32 אחרי מלחמת העולם השנייה החזיקה ארצות הברית כוחות כיבוש ביפן ובגרמניה. חיילים אמריקנים נשארו ביפן גם לאחר שהסתיים הכיבוש והמדינה קיבלה עצמאות בשנת 1952. גם בגרמניה נשארו חיילים אמריקנים לאחר שהוקמה הרפובליקה הפדרלית של גרמניה (גרמניה המערבית) בשנת

1949.

כך שבסיכום, לדעתי הגבולות שצריך להחזיק אותם הם הגבולות הנוכחיים, ללא כל נסיגה, ללא כל הסדר שלא יבטיח שליטה צבאית מוחלטת שלנו בשטח. זה ממילא אומר: להחזיק את המצב הנוכחי.

אלוף רחבעם זאבי:³³ [...] [...] [צ...] השאלה ששואלים אותנו: בשביל שלום מה אנחנו מוכנים לתת? היא תוצאה של עייפות רוחנית שלא במקומה. עברנו שלוש מלחמות והוותיקים מאיתנו עברו את מאורעות 1921, 1929, 1936. מי שחושב שלא תהיינה מלחמות בא מהנ"צ [נקודת ציון] הלא נכון. באנו למקום שהזמנו לעצמנו צרות. יכולנו ללכת למקומות שקטים. [...] כקבוצה אתנית יהודית לא היינו מזמינים שקט בשום מקום, אבל ודאי גם לא פה. אם מישוהו התעייף מהמלחמות ורוצה שקט ושלוש יתכבד לסגת מפה. ויתורים לא מבטיחים שלום. לא מפני שאני נגד שלום, אלא אני יודע מה הם מאורעות המלחמה ובשביל להימנע ממנה צריך להימנע מכל מיני דברים והראשון – שיש להחזיק ביש! אני חושש משלום כמטרה, ערגה. העם נכסף לשלום. הברכה העברית היא שלום אבל בסך הכול [...] [צ...]

בשבילי מצב של שקט יחסי שמאפשר לנו לבנות ולבסס את המשאבים שלנו על מלחמות ועל צבא – זה כן. השאלה אם אני שם זאת יותר בגבולות שמחייבים אותי להחזיק צבא גדול וחזק, כי הגבולות מזמינים צרות, או הגבולות הנוכחיים שיותר פשוטים לאחזקה. גם אם יגידו 'שלום זו המטרה הנכספת של מדינת ישראל' – השאלה איך מגיעים לזה: על ידי ויתורים או על ידי עמדת כוח?

התשובה די ברורה. אין לנו פרטנר, אין מצב של כנות מוחלטת. יש ערבים בכל מקום, אך הבעיה לא עם הערבים. זה שיש שלום פיקטיבי זה שלום של רמאות. יש שלום כי [הערבים] רוצים להתכונן לסיבוב רביעי מעמדת כוח יותר נוחה, ובעיות מוראליות יסודיות שלא יכולות לספוג את תוצאות התוקפנות. המנהיגים שהביאו את העמים האלה לכישלון לא יכולים להמשיך לנהוג אותם. הם רוצים להשיג מה שהם קוראים 'ביטול תוצאות התוקפנות'. האם אנחנו צריכים לעזור להם בזה? למה?

נדמה לי שאנחנו מילדותנו – לפחות אני – לומדים ומלמדים שארץ ישראל זו חטיבה גיאוגרפית אחת שלמה. נכון שכל מיני שליטים זרים, בגלל כל מיני שיקולים קולוניאליסטיים משסעים אותנו, אבל בית אל היא חלק מארץ ישראל כמו חברון וירושלים. לא במקרה הצלבנים ניגפו כי ישבו בשפלה. אנחנו מוכנים לשבת בשפלה ולקיים מדינה צלבנית קטנה על ההר, כי 'מי שמחזיק למעלה גם מחזיק למטה', זו אמת חיים. האמת הזו שארץ ישראל היא חטיבה גיאוגרפית אחת, שיקרנו את עצמנו כשאמרנו שמדינת ישראל היא חטיבה

33 אלוף רחבעם זאבי (נגדי) – עוזר ראש אג"ם; תפקיד שמילא בדרגת אלוף. משנת 1968 עד סמוך למלחמת יום הכיפורים שימש אלוף פיקוד מרכז. בשנת 1988 הקים את מפלגת מולדת ונבחר מטעמה לכנסת. הוא כיהן בכנסת עד הירצחו בשנת 2001. בתחילת שנת 1991 מונה זאבי לשר בלי תיק בממשלת יצחק שמיר ופרש ממנה כעבור שנה בשל הסכמת הממשלה להשתתף בוועידת מדריד לשלום במזרח התיכון. בשנת 2001 כיהן זאבי במשך חודשים אחדים כשר התיירות והתפטר ממנה על רקע החלטת ראש הממשלה להוציא את כוחות צה"ל מעמדות שתפסו בחברון.

אחת. הר שומרון זה שקר? גם אם לא הייתה נולדת מלחמת ששת הימים באייר תשכ"ז, היא הייתה צריכה להיוולד בשנה אחרת, כי ארץ ישראל לא יכולה להיות תל אביב – בת ים – נתניה. היא גם שכם וגם חברון וגם בית אל.

[...] באנו לחיות כאן, כי זאת ארץ אבותינו וכך לימדו אותנו. [...] אני מאמין שזו ארץ האבות והמשמעות שלה היא על רמת הגולן, שכם, חברון וכל השאר. אם איננו מאמינים בזאת שיקרנו את עצמנו, את ילדינו, כל הזמן בכל ספרי המולדת. [...] דווקא השפלה לא הייתה כל כך ישראלית. החלקים הישראליים שבזכותם חזרנו הנה הם לא שלנו, וקמה זכות היסטורית וזה הפך להיות שלנו לשעה; במקום שזה יהיה שלנו לעולם, אומרים: 'יש שיקולים רציונאליים...' עד מתי אפשר יהיה לשבת בתל אביב ונתניה עם מה שקרוי גדה מערבית עם כל מיני משטרים?

[...] [צ...] מדינת ישראל קמה בזכות כוח החרב. אנו יושבים בהרבה שטחים וגם בגליל, שטחים שלא קיבלנו בזכות ההחלטה של האו"ם, אלא בזכות החרב. הוא [המלך חוסיין] ישב תשע עשרה שנה כקצין תורן בגדה המערבית, כעת הוא גמר את התורנות שלו. אם לא יהיה חוסיין, יכול להיות משטר מצרי, סורי או פרו-סובייטי, לא סובייטי, או סעודי, מצבים שאין לנו עניין בהם כשהם יושבים על השטח החיוני שלנו. גם באמצעים העתיקים הם ישבו שם, אבל ודאי וודאי שבאמצעים מודרניים של טילים ונ"מ [נגד מטוסים] יש לה פרצוף אחר כשיושבים על גב ההר. איזה הגנת נ"מ יש לי בשטחים אחרים כאשר יהיה משטר פרו-סובייטי בגב ההר?

נכון שיש בעיה שכבשנו שטח. אבל משטחים שכבשנו במלחמת השחרור הם ברחו, במקומות שהם היו יותר חזקים, והדבר נראה יותר טבעי לנו ולעולם להחזיק בהם. [...] [צ...] אכלנו זאת תשע עשרה שנה, נאכל זאת עוד הרבה זמן כי הם אזרחים כמונו.

אם היינו נכנסים לגדה המערבית בלי אזרחים, מה היה אופי השיחה שלנו היום? היה לנו יותר קל. מבחינת האימפקט בעולם על בעיה ששמה פליטים, לא משנה פלוס מינוס שש מאות אלף, ידוע שיש בעיית פליטים במזרח התיכון, שהיהודים עשו אותה בתוקפנות שלהם. העולם ממספרים כאלה לא מתרגש. יש בעולם מספרים עם אפסים יותר גדולים. כבשנו את השטחים ולא ניסינו ליצור עובדה שהוא [שהם] היה [יהיו] יותר נקי[ים] בלי אוכלוסייה, כדי שהפיתרונות המדיניים יהיו יותר פשוטים. לא עשינו כלום, אבל עוד לא מאוחר. לפי דעתי, עושים את ההיפך ממה שהנושא מחייב אותנו. אנחנו עושים פעולות ביהודה ובשומרון בכיוון של ייצוב. עובדה שהאוכלוסייה שם לא זזה. אבל התוצאה תהיה בזה שהם לא יפנו את השטחים. [...] [צ...] יש בגדה המערבית שש מאות אלף ערבים. הפיתרון בגדה וברצועה [עזה] זה שני סקטורים נפרדים. צריך להבחין בין אוכלוסיית הקבע ואוכלוסיית הפליטים.

ג) אין שום סיבה לסיפוח פורמאלי שבעטיו באות זכויות אזרחות מלאה. אין סיבה לעשות זאת כך. אפשר להחזיק שטח כבוש שנים, ויש דוגמאות בהיסטוריה, מבלי לתת הגדרה לשטח. [...] [צ...] אז ניתן את ההגדרה הפורמאלית לשטחים שביהודה ובשומרון. בינתיים הוא [השטח] יכול להיות מסופח לכל דבר מבלי שיש תנועה חופשית. [...]

מכל שלושת השטחים שאנו דנים בהם: רמת הגולן, הגדה המערבית וסיני; לפי דעתי, טעות היא לשים את סיני בראש הבעיה. לא בגלל האויב. נכון שמצריים היא האויב הרציני ביותר. [...] כי זה לב לבה של הארץ, של החטיבה ששמה ארץ ישראל. ואותה בעיה שיש לה היום עם שש מאות אלף ערבים. [...] אם היום לא נישאר שם ונצטרך לחזור לשם בכוח החרב בעוד דור או חצי דור, אז יהיה יותר קשה, כי יהיה אויב יותר רציני ונצטרך לעשות את אותו סיבוב בפעם הרביעית [וה]חמישית.

[...] אם לא דנים בזכויות היסטוריות ולא רוצים ללכת לזכויות התנ"ך וגבולות ההבטחה. בסך הכול סיני היה שטח הפקר בין שתי מעצמות. הוא סופח למצרים בגלל הסדר כזה או אחר שהאנגלים היו לטובתם.³⁴ [...] האם אנחנו צריכים לראות בימי חיינו פעם רביעית או חמישית? הם השתמשו בשטח הזה, שהוא לא תנאי לקיומה הגיאוגרפי של מצרים ולא לקיומה התרבותי והכלכלי, הם השתמשו בו לשטח ריכוז כוחות צבאיים כדי לחסל אותנו. אני צריך כל פעם לגרש אותם משם? אפילו בספורט יש כלל: 'שלוש פעמים הגביע נשאר אצל המנצח'. [...] נוכחות מצרית פה פירושה סיבוב רביעי, נסיגה, שוב סיבוב ושוב נסיגה, עד סוף כל הדורות. זה לא תנאי לקיומה של מצרים.

[...] [צ...] ב) רמת הגולן בתודעה היהודית יותר חשובה לכיטחון המדינה מאשר שטחים אחרים, בצדק או לא בצדק, כי היא מהווה סכנה כזו שאי אפשר לשבת שם. ג) הסורים, אין סיכוי שיישבו איתנו ליד שולחן אחד ואז אין סכנה של נסיגה משם. [...]

גם אתה [רב-אלוף יצחק רבין] בפתחה אמרת: 'הסדר קבע לא בכל מחיר והתנאי שיישבו איתנו לשולחן'. אני כמעט בטוח שאין עם מי לשבת לשולחן. אני לא יודע מדוע אנו צריכים להציע כל מיני פרוגרמות ולהקדים את העגלה לסוסים כאשר אנו יושבים בתנאים אידיאליים.

לסיכום, אסור לנו לצאת עם שום הצעה של החזרת שטחים תמורת שלום, כי איננו מאמינים בזה. גם לא תכסיסית. הגדה המערבית לא הייתה שייכת לחוסיין ולא ליורשיו ולא נדון בה עם אף אחד. יש בה בעיות קשות של אוכלוסייה, צריך לטפל בזה ובינתיים צריך להישאר בסטאטוס קוו של שטח כבוש.

סיני – צריך לשבת בגבול שמאפשר קיום למדינת ישראל וזה אותו העומק של התראה אווירית שמוטי [אלוף מרדכי הוד] דיבר עליו. זה אותו [...] קרקע ברור של התעלה, שאפשר להחזיק אותו עם חטיבה במקום שבע דיביזיות.

34 בשנת 1906, בעקבות לחץ מצד בריטניה, הסכים השלטון העות'מאני לוותר על אחיזתו בסיני ולהתוויית קו גבול שיפריד בין הפרובינציה העות'מאנית של חג'אז ומחוז ירושלים ובין חצי האי סיני. הקו הזה עתיד להיות קו הגבול של ארץ ישראל המנדטורית, ולימים – קו הגבול הבין-לאומי בין ישראל למצרים. בריטניה הייתה מעוניינת בהתוויית קו הגבול הזה כדי להרחיק את העות'מאנים מתעלת סואץ ולמנוע איום צבאי מצדם על התעלה.

אלוף אלעד פלד:³⁵ [...] מנקודת מוצא צבאית אני מצטרף לכל הנאמר כאן. יתכן שיש גבולות יותר טובים, אבל אין גבולות שמאפשרים מניעת סכנת השמדה, כי לעמוד עוד פעם במצב שעמדנו ערב החמישה ביוני [1967], כאשר הגדה המערבית הייתה מה שהייתה והצבא המצרי היה כפי שהיה והמרחב האווירי שלנו היה קרוב לאפס. זה סיכון. מה גם, לא צריך לשכוח שהסדרים זמניים מהסוג הזה של גבולות, טבעם שהם קונים מקומם לאורך ימים. [...] [צ...]

אני לא רוצה להתייחס לכל מיני דברים שנאמרו כאן. אני חושב שחשוב שכל אלוף בצה"ל ישים את משקלו באופן מקסימאלי בצד השיקול הצבאי של קביעת הגבולות. אני הייתי מקבל את הנוסחה שאפשר לדון, כמו הנוסחה המקובלת במשא ומתן ישיר, אבל הנחת המוצא שלי הייתה: שום דרך שלום בריקיימא בטווח הנראה לעין, אפילו אם הערבים יגידו שהם מוכנים. [...] אני חושב שגם הסדר עם נאצר, אפילו שאני חושב אותו למנהיג הערבי שמסוגל לנהל משא ומתן ומסוגל להגיע להסדרים, גם תקפותו של הסדר איתו מוטלת בספק באופן מודע או בלתי מודע מצידו.

כל הסדר שהם יסכימו עליו, אותם תכסיסים שבהזדמנות הראשונה ירצו להיפטר מהם. אני רוצה לראות את הגיבור הגדול שלנו, שמחליט כאשר [המצרים] מכניסים חמישים טנקים לסיני, אחר כך יעשו את השיקול: האם בשביל זה כדאי לצאת למלחמה. לפחות בטווח הקצר השיקול הביטחוני והצבאי הוא צריך להיות הקובע. הרמטכ"ל הציג זאת, שמדינת ישראל עומדת בפני דילמה בין ביטחון לטווח ארוך וביטחון לטווח קצר, כאשר ביטחון לטווח קצר הדבר המכריע בו זה השיקול הצבאי. איך אפשר למנוע סכנת השמדה על ידי יצירת מרחב התראה.

הביטחון לטווח ארוך זה אותה בעיה של אוכלוסייה, שאין לזלזל בה, האופי הפנימי, המוראלי והדמוגרפי של המדינה. אבל כשעומדים זה מול זה, שיקול מיידי, שהוא גם השיקול המסוכן ביותר, מול שיקול לטווח ארוך, הייתי בוחר בלית ברירה בשיקול לטווח הקצר, עם ידיעה מראש שאני נכנס לשורה שלמה של צרות. צריך להשאיר חלק מהבעיות לפתור אותן בעוד חמש שנים או שזה יפתר לבד.

אני מקבל את הגישה שאומרת שצריך לדחות את הדיון בפיתרון הסופי. גם דיון בפיתרון הסופי מזמין לא רק לחצים מבחוץ אלא גם בוקה מבוקה ומבולקה מבפנים. חלק מהכוח שלנו במלחמת ששת הימים היה שהיינו מאוחדים, לא רק איחוד פורמאלי; הייתה אחדות דעות כי ידענו שזאת מלחמה צודקת וידענו שאין ברירה. ברגע שאחד האלמנטים ייעלם, כושר הלחימה שלנו יכול להיפגע. אינני רואה שום סיבה להכניס את הוויכוח הזה בטרם עת. [...] מלחמת גרילה צריך לראות אותה כאשר יעד הפעולה הוא היישוב היהודי המאורגן (מלפני ארבעה ביוני). הבסיסים שלו זה המקומות שבהם אוכלוסייה ערבית. מה יותר נוח:

35 אלוף אלעד פלד – חבר המטה הכללי, לקראת שחרור מצה"ל. כיהן כמפקד המכללה לביטחון לאומי בדרגת אלוף. במלחמת ששת הימים הוא פיקד על אוגדה שלחמה בגזרת צפון השומרון ובדרום רמת הגולן. בשנים 1970-1976 היה פלד מנכ"ל משרד החינוך, ואחרי כן יצא ללימודי דוקטורט בחינוך בארצות הברית. פלד היה מרצה לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

כשבסיסי הגרילה הם תחת שליטה שלנו או מחוץ לשליטתנו? ויכולת הענישה הצבאית שלנו במקרה [של] הסדר תהיה מינימאלית. לא נוכל להגיע להסדר להחזיר את הגדה ואחר כך להתחיל בפעולות תגמול. לדעתי, זה פיתרון שיאפשר להפוך את הגדה לבסיס פעולות גרילה בגלל [...] וימנע מאיתנו אפשרות של קיום ביטחון שוטף מחר ומחרתיים. מאידך, אינני מסכים למה שאמר גנדי [אלוף רחבעם זאבי]. אני חושב שהמדיניות שלנו, במידה והיא נכונה, אנחנו רוצים לשלול מכל הכנופיות האפשריות של [ארגון] פתח סיוע אוכלוסייה. עובדה שעד היום הצלחנו בזה. [...]

אלוף עמוס חורב:³⁶ [...] [...] [צ...] באשר לטווח הקצר. אני חושב שיש משמעות ראשונה במעלה לקבל הסדר כולל בגב ההר. איננו יכולים להרשות לעצמנו מבחינה ביטחונית והקיום הפיסי לעזוב את הרמה.

באשר לסיני. הנושא של המרחב האווירי. אפשר להתייחס לנושא של שרם א־שִׁיח מבחינת קיומו הפיסי כקונטרה [תגובת נגד] לחסימה בדרום ערב. אינני רואה כיצד נפתור את הבעיה פיסית למטה. אבל אם יש אפשרות לשלוט על המָצַר גם מסואץ וגם מעקבה הירדנית יש לנו קונטרה לנושא. לכן צריך להחזיק בסיני כדי לקיים את המטרה הזאת. אינני יודע באיזה מידה חיוני שנשב על הסואץ משום השאלה של ויתור איזה שהוא למצריים. כאשר רק הסואץ הופך להיות תעלה מצרית ריבונית יתכן שהדבר הזה יכול לבוא בחשבון. [...]

אלוף ישראל טל:³⁷ [...] אני לא חושב שהאינטרס המצרי בסיני קשור רק בבעיית ישראל-ערב. האינטרס המצרי בסיני קשור לשאלה של תעלת סואץ. לכן, לא נכון לצאת מהנחה שהאינטרס בסיני הוא לא חיוני למצריים. לדעתי, הוא חיוני יותר מאשר האינטרס הסורי והירדני. אסור להתעלם מהעניין הזה. לכן, שר הביטחון [משה דיין] בצדק אמר, שמי שחושב שגבול הסואץ הוא גבול השלום – טועה. עם זה מצריים לא תסכים לעולם. זו הסיבה שסיני סופח למצריים על ידי האנגלים, בגלל תעלת סואץ. מי ששולט על סיני שולט על תעלת סואץ. תעלת סואץ היא נכס לאומי מצרי ממדרגה ראשונה. מצריים נראית אחרת עם תעלת סואץ או בלעדיה. לכן, אני מציע לא להתייחס לעניין סיני כאילו זה אובייקט ששם יש אינטרס פחות חיוני לאויב שלנו מאשר במקומות אחרים. לא על זה סכים האויב להתפשר. [...]

36 אלוף עמוס חורב – סגן המדען הראשי של מערכת הביטחון, השתתף בישיבות המטה הכללי. בשנים 1964-1966 היה קצין חימוש ראשי בדרגת אלוף. אחרי כן שימש חורב סגן המדען הראשי של מערכת הביטחון, ובשנים 1968-1972 היה ראש אגף אפסנאות במטכ"ל. לאחר שהשתחרר מצה"ל כיהן חורב כנשיא הטכניון בשנים 1973-1982. כן עמד בראש מועצת המנהלים של רפא"ל.

37 אלוף ישראל טל – מפקד גייסות השריון; את התפקיד הוא מילא בשנים 1964-1969. במלחמת ששת הימים פיקד על אוגדה בחזית הדרום. לאחר שפרש טל מהפיקוד על גייסות השריון הוא עמד בראש המיזם של פיתוח טנק המרכבה. בשנת 1972 מונה טל לראש אג"ם, ולימים גם לסגן הרמטכ"ל – ואת התפקידים האלה הוא מילא במלחמת יום הכיפורים. בשנת 1974 השתחרר מהצבא, ובשנה שלאחריה התמנה לעוזר שר הביטחון ועמד בראש מיזם המרכבה.

עוד דבר שגנדי [אלוף רחבעם זאבי] העלה, לגבי התיזה של ארץ אבותינו. זה לא רלוונטי. כל העניין של מיתוס רלוונטי כמוטיב וכמניע של העם. אנחנו מוכרחים לראות את הפרובלמאטיקה בכלים הרציונאליים לאור הסיכויים או אי-הסיכויים. [...] מי שרוצה לבדוק את השאלה מבחינה תיאורטית ולא מבחינה מעשית, מוטב שיחפש את הצדק המוסרי בעניין, ולא רק את הצידוק ההיסטורי. [...] [צ...]

רביאלוף יצחק רבין: אני מוכרח להפסיק כעת כי עלי להיות בפיקוד דרום.

דיון המטה הכללי של צבא ההגנה לישראל (37/67)

31 בדצמבר 1967

על סדר היום: הגבולות האפשריים של מדינת ישראל לאור צרכי הביטחון

רביאלוף יצחק רבין: אנחנו הפסקנו אז את טליק [אלוף ישראל טל]. אני מציע שתצא מתוך הנחה שאתה מתחיל מחדש. [...]

אלוף ישראל טל: את רוב הדברים אמרתי [...]. אני בעד זה שמוטב להישאר בגבולות הנוכחיים ואפילו להלכה, מאשר לסגת בלי הסדר סופי ומבוסס.

רביאלוף יצחק רבין: אני לא מבין, מה פירוש הסדר סופי?

אלוף ישראל טל: הסדר סופי של בעיות השלום וביטחון המדינה. [...]

אלוף מתתיהו פלד:³⁸ [...] באשר לנושא שהוצג כאן לדיון. אני מסכים עם ההגדרה של ראש אג"ם [אלוף עזר ויצמן], שאמר: 'בלי להגדיר מטרות השגנו המון מטרות'. אנחנו נשארים בפני השאלה: מה המטרות שהשגנו? הלכנו בלי להגדיר מטרות. הבעיה היום היא להגדיר מטרות, כך שלא תהפוך את כל המלחמה לחוכא ואטלולא. הבעיה אלו גבולות אנחנו מעוניינים בהם – זה ממש לרוקן את המלחמה מתוכנה.

לא יצאנו למלחמה כדי לשפר גבולות. היה קשה לחיות עם הגבולות האלה, אבל חיינו איתם. לא שמעתי מישהו שהציע לצאת למלחמה כדי לשפר גבולות. יצאנו למלחמה כי הערעור על קיומה של מדינת ישראל יכול היה להיהפך מדיבורים סתם לאיומים של ממש כהרף עין. בגלל זה שיש גורמים נוספים שתורמים לעניין.

38 אלוף מתתיהו פלד – ראש אגף אפסנאות בשנים 1964-1968. השלים לימודי דוקטורט בספרות ערבית בארצות הברית. לימד בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטת תל אביב ואף עמד בראשו. באמצע שנות השבעים היה פלד שותף להקמת המועצה הישראלית לשלום ישראלי-פלסטיני, שביקשה לנקוט יוזמות מדיניות מול הפלסטינים. בשנת 1984 הוא היה שותף להקמת הרשימה המתקדמת לשלום ונבחר מטעמה לכנסת.

אם היום להגדיר למה הלכנו למלחמה – זה כדי להפסיק אחת ולתמיד שכל בר-בי רב באזור יכול לערער על קיומה של מדינת ישראל. זה מגיע מתוך כך שכל העולם מכיר בחוקיות של מצב לוחמות ובוה שאשר אנו מעלים את השאלה של הסתננות וחבלות וטרוריסטים, הרי אין למנגנון הבינלאומי כלים לטפל בזה בצורה לגאלית.

הבעיה הגדולה שלנו כל השנים היא להביא מישהו לידי כך להסכים שאם חודרים מגבול מסוים, יש להטיל את האחריות על אותה מדינה. אחת המטרות זה לשנות באופן מהותי את המצב שחינו בו עד היום והגבולות זה הדבר העיקרי. לא לבוא ולומר: בואו נפתור את הבעיה על ידי שיפור גבולות; זה להטיל את הכובד על עניין צדדי. הבעיה היא לא גבולות, אלא מכלול של יחסים. לכן, אין להסכים להפוך את הדיון לדיון על גבולות. אין מקום לדון עליהם בנושא נפרד ומנותק מכלל היחסים. [...]

עכשיו, אם היינו צריכים לדון על העניין אך ורק מנקודת ראות של גבולות, ברור שלא הגענו לפיתרון מניח את הדעת. חצי השנה האחרונה בעמק הירדן ודאי מוכיחה זאת.³⁹ הגבול שם טעון פיתרון שעדיין לא הגענו אליו. אני לא מאמין, כשם שלא האמנתי לפני המלחמה, שאנו הולכים למלחמה כדי לשפר גבולות. כך אני לא מאמין בזאת עכשיו. [...]

במסגרת ההסדרים הכוללים, אני מסכים שבעניין אי-שלום אין צורך לפתח תורות שאנחנו מתנגדים לשלום. אני חושב שהשלום הוא תנאי לאיזה שהוא פיתוח נורמאלי של חיים. זה לא אומר אמון הדדי וחיסול כל החשבונות, אבל זה נותן מסגרת יותר יציבה ויותר מסודרת מאשר חוסר שלום. [...]

בהקשר זה, זה אולי לא בסדר שאנו טוענים ולא מציגים שום פיתרון ודרך פתוחה עד שנשב למשא ומתן, כי זה הופך את התביעה לשבת למשא ומתן [למפוקפקת. איש לא יישב למשא ומתן מבלי שיידע מה מחכה לו. אם ללכת למשא ומתן, היה סביר שהממשלה תכריז על איזה מסגרת לדיונים. זה איננו מתפרש בשום מקום בעולם כתופעה של כוח, אלא של חולשה ושל חוסר יכולת של המדינה לגבש מדיניות. לממשלה יכולים להיות כל מיני קשיי ניסוח מדיניות, אבל כשמדובר באספקט זה, היה צריך לצאת עם איזה תכנית שנאמר: עליה אנחנו מוכנים לדבר. [...]

אני מסכים שההגדרה שגבול סואץ איננו צריך להיות גבול השלום, מוכרחים לקבל אותה. באותה מידה גבול רפיח-עקבה איננו גבול יחסי השלום. הוא גבול שנעשה, בן 61 [שנים] בדיוק, כי הוא נקבע ב[שנת] 1906 על ידי גורמים שנעלמו מהשטח ועל ידי שיקולים שאין להם אחיזה במציאות של היום. אין שום סיבה לקבל אותו כגבול בינלאומי. [...]

אם ברור לנו שעכשיו אנו שולטים במצרי טיראן, באופן אוטומטי הגבול של עקבה-רפיח זה בכלל לא הגבול שאנו צריכים לקבל. יכול להיות שכאן יכולים לקבוע גבול

39 מקיץ 1967 וביתר שאת מראשית אוקטובר 1967 חדרו חוליות פלסטינים מירדן לישראל באזור עמק בית שאן, ביצעו פעולות ירי ומיקוש והניחו מטעני חבלה, ואלה גבו מחיר בנפש ובחומר. הפעילות החבלנית הייתה מכוונת נגד יישובים אזרחיים, ובהם הקיבוצים חמדיה, מעוז חיים, עין הנציב ושדה אליהו והעיירה בית שאן.

עשרה ק"מ מהתעלה ואפשר לקבוע הסדר אחר, כולל הסדרי פרוזים, כשבאים לחשב את החשיבות של המרחב האווירי. אבל אני לא חושב שצריך לקבל מראש את זה שיש למצרים משהו בזה שהם דורשים את כל סיני לעצמם, לבין הביטחון של התעלה אין קשר אסטרטגי ובוודאי לא קשר היסטורי.

האזור הבא הוא ירדן. [...צ] השאלה אם לספח אותו או לא? הייתי ממליץ באופן ברור לא לספח. לא רק בגלל הבעיה של אוכלוסייה ערבית. אינני רואה בזאת בעיה שאיננה ניתנת לפיתרון. הבעיה היסודית היא פוליטית. אחד הדברים שקשה לעולם לבלוע וסביבו ודאי לא נוכל למצוא איזה חוסר אחדות דעות, זה את הסיפוח הטריטוריאלי של אזור מאוכלס. אזור הגדה מאוכלס במידה כזו שקשה יהיה לקבל הסכמה של מישוה לעובדה שאנו מספחים שטח כל כך מאוכלס. אבל בין זה ובין החזרה המרחק גדול, כי אין להחזיר אותו לאף אחד פרט לתושביו הוא. המדינה שתקום בגדה המערבית יהיו לה הסדרים כלכליים שיאפשרו ל[נ] לחיות ביחד. התיזה של החזקת צבא בטריטוריה של מדינה אחרת היום הוא לא דבר שקוטל את העצמאות הלאומית. היום צבא אמריקאי וצרפתי בגרמניה. איש לא מרגיש שהסוברניות נפגעה. [יש] צבא אמריקאי ביפן. בהחלט יכול להיות הסדר שצה"ל יושב על מחנות בגב ההר ומחזיק ב[נהר] [ה]ירדן ומפטרל אותו [מצד אחד], כאשר לאוכלוסייה יש הסדר של קיום עם ישראל מצד [אחר]. ולא צריך להתנגד שיהיה לה הסדר קיום עם הצד השני, בתנאי שזה לא פוגע בנתונים היסודיים של קיומו.

מפליא שאותם האלמנטים בגדה המערבית שהיו מוכנים לצאת עם הישות הפלסטינית לא זוכים לעידוד. אני חושב שזאת אחת השטויות הגדולות שאנו עושים, כי השיקול שהוא אלמנט רציני או לא, קנה המידה הוא רק אחד: אם הוא זוכה או לא זוכה לתמיכת השלטון. עם תמיכה שלנו הוא [י]היה לגורם רציני. אינני מבין למה לא נותנים לו בניין יפה עם כסף שיוציא [...] כדי לפתח את הדוקטרינה של מדינה פלסטינית בגדה המערבית. אני, למשל, אישית, די היה נראה [לי] שעניין זה היה קם בהסדרים שתיארתי אותם. [...צ] עניין זה לא מותנה בהסדר בינלאומי. זה דבר שהיינו יכולים, לו היה לנו רצון, אפשר לגשת אליו מייד. זה לא צריך להיות מותנה בהסדר, אפילו לא נושא לשיחות עם יארינג.⁴⁰ לדעתי, אפשר להעמיד את העולם, בעניין זה, בפני עובדה קיימת, שלא פחות חשובה לנו מאשר ירושלים המזרחית.

[...] אלה דברים סבירים אם הם מתקשרים לעקרונות מקובלים. ואם זה מתקשר עם העיקרון של אי-סיפוח ושישראל מוכרחה להבטיח לעצמה הסדר של ביטחון, עובדה כזאת היו מקבלים בקצת יותר [...] מאשר סיפוח ירושלים.

על סוריה אין מה לדבר. איש לא מעלה על דעתו שאפשר לעשות איזה ויתור. מה גם שהסורים מתנהגים כך, שאפילו הרוסים אינם יכולים לתמוך בהם. שם הבעיה היא פשוטה ביותר.

40 גונאר יארינג (Jarring) – דיפלומט שוודי שמונה בנובמבר 1967 לשליח מיוחד מטעם האו"ם למזרח התיכון כדי לקדם הסדר מדיני באזור.

ישנה שאלה נוספת [רצועת עזה] [...] איש לא מדבר על מתן סטאטוס פוליטי להם. המצרים לא עשו זאת, אין סיבה שאנו נעשה. הבעיה צריכה להיפתר על ידי שיתוף פעולה בינלאומי. בחסותנו היא תיפתר יותר מהר מאשר בחסות המצרים. [...] אבל זאת ודאי לא שאלה שצריך להציג אותה כמתן עזרה לשלוש מאות אלף פליטים. המצרים התלבטו בבעיה עשרים שנה, אנחנו יכולים להתלבט כמה שנים [...] [צ.]

כמובן מתוך הצהרה ברורה, מתוך עמידה על קביעה שהבעיה היא לא קבוצתית אלא הסדר כולל. על ידי יציאה עם תכנית כזאת אפשר להשיג דבר אחד חשוב: שבסך הכול הזמן יפעל לטובתנו. צריך לאפשר לעולם לתת לנו למשוך את הזמן וצריך לתת לעולם משהו לנגוס, לדון בו, שיתכנסו באו"ם וידונו על ההצעות שלנו. [...] אני משוכנע שאנו, פרט לזה שנוכל להיראות לא עקשנים גדולים, אלא כמקבלים שחלק מהעקרונות שהחליטו עליהם גם ניתן לדון עליהם. על ידי זה נקל על אלה המעוניינים להקל לנו [עלינו] להעביר את הזמן. ככל שהזמן עובר בלי שינויים, זה המצב הטוב ביותר. [...]

אלוף שמואל אייל:⁴¹ [...] ככל שאני גדל בשנים, הסיסמה של שלום ואחוה, לא רוצה לומר שהיא נעלמה, אבל נשארת בבחינת אוטופיה מסוימת. אם אני שואל עצמי: [האם] יש סיכוי של שלום עם הערבים בתקופה שלנו? אני חושב שאין סיכוי לזה.

יחד עם זה, אני מסכים שצריכה להיות שאיפה – מבחינת הצהרות המדינה – שאיפה לשלום. אם כי אינני רואה שלום וצריך להפסיק לרדוף אחרי זה, כי בכך אנו מרחיקים אותו יותר מכל דבר אחר. עשרים שנות מדינת ישראל רק הגבירו את הרצון [של מדינות ערב] ללחום בישראל. אי אפשר, לכן, בעשרים-שלושים שנה למחוק רצון כזה. לכן אנחנו צריכים לראות את העובדות כפי שהן. [...]

אלוף אהרן יריב:⁴² [...] אני רוצה לגשת לעניין קודם כל [מ]גישה עקרונית ואחר כך לבחון זאת מהמצב המעשי, ונקרא לזה – התכסיסי. מהגישה העקרונית ובעיית הקווים שאנו רוצים להחזיק בהם, שהם כרגע הגבולות שלנו, או איך אנחנו רואים את העניין? במילים אחרות, שואלים אותנו איך אנחנו רואים את מצבה הביטחוני של מדינת ישראל היום? אני חושב שאנחנו צריכים להסתכל על זה מבחינה עקרונית, באיזה שהיא פרספקטיבה לזמן קצר יותר וארוך יותר, ולא מתוך נקודת הראות של הסרת איום מיידי. [את] זה עשינו בחודש יוני [1967]. לא הלכנו לפתור פיתרון ארוך טווח. זה לא אומר שלא מותר לנו עכשיו להגיד, שמהמצב שנוצר אנחנו רוצים לפתור את הפיתרון לטווח ארוך – אם זה ניתן.

41 אלוף שמואל אייל – ראש אגף כוח אדם; שימש בתפקיד זה בשנים 1966-1970, ואחרי כן היה נספח צה"ל בבריטניה ובארצות סקנדינביה. בשנים 1976-1989 ניהל את חברת המשביר לצרכן.

42 אלוף אהרן יריב – ראש אגף המודיעין בשנים 1964-1972. לאחר שהשתחרר מהצבא היה יועץ ראש הממשלה למלחמה בטרור. בשנת 1974 נבחר יריב לכנסת מטעם מפלגת העבודה וכיהן כשר התחבורה בממשלת גולדה מאיר ואחרי כן כשר ההסברה בממשלתו הראשונה של יצחק רבין. בתחילת 1975 הוא התפטר מהממשלה ובשנת 1977 התפטר מהכנסת. בשנים 1977-1994 עמד יריב בראש מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים.

פה אני לא חושב שיש למישהו בעולם ובמדינת ישראל פיתרון שלם לכל דבר. ומי שיכול לשים על השולחן תכנית שהיא בת תוקף ועם כל הערביות, שהנה אנחנו מרוצים ומעכשיו והלאה יהיה ביטחון לעולם ועד.

אנחנו צריכים לקבל על עצמנו סיכון, שלדעתי הוא סביר. אבל סיכון, שאם אנחנו היהודים רוצים לחיות באזור הזה בארץ ישראל, אנחנו צריכים להיות מוכנים בזמן לא קצר, לדעתי, לקבל על עצמנו כל מיני סיכונים. כמובן שאנחנו צריכים לעשות כמיטב יכולתנו שהם יהיו מינימאליים. [...]

[...] [צ...] מאחר שהאיום של הערבים עלינו הוא טוטאלי, אני חושב שהערבויות שאנחנו צריכים לשאוף אליהן כדי לתת מקסימום של ביטחון אפשרי - צריכים להיות ביטחונות מקסימאליים אפשריים בכל מצב נתון.

אז המצב הנתון עד חמישה ביוני [1967] היה בגבולות איקס, לא שאפנו לביטחונות מקסימאליים בכל מיני אמצעים. במצב של היום אנו שוב פעם צריכים לשאוף לביטחונות מקסימאליים בנתונים הקיימים. [...] [צ...]

הבעיה הפלסטינית היא המחזיקה אותם [הערבים] במעגל קסמים, שאינם יכולים לצאת ממנו ביחס אלינו. פה יש להם אפשרות לפעול. כמה מאלה שדיברו פה הצביעו על כך שיש מקום שאפשר לשים מנוף. אני חושב שאנו יכולים להביא, אולי, לתזוזה, לא מיידית, במשך הזמן ואולי לתרום לכך שמעגל הקסמים ייפסק. זה לא אומר שמייד הערבים יהיו מוכנים להסדרים איתנו או שזה יכבה את [צ...]. היא יונקת לא רק מהבעיה הפלסטינית אבל זה יכול לתרום לתזוזה.

קודם כל צריכים לקבוע שכרגע לא חל שינוי בעמדה הבסיסית של הערבים. אני לא רואה שיש שליטים ערבים בארצות ערב שמוכנים להגיע להסדרים איתנו. הסדר שיענה על הבעיה הבסיסית של ביטחוננו מצד אחד, ומצד שני הסדר שלא ישרת את האופוזיציה בארצות ערב. הם יהיו מוכנים לתת לנו פירוז כזה או אחר. הם יהיו מוכנים לתת לנו לעבור בנתיב מים. הם יהיו מוכנים ללכת לנוסחה של הפסקת הלוחמה. כל מיני דברים שמשאירים להם את האפשרות להחזיק את האצבע על ההדק ולהחליט באיזה זמן ובתנאים הם יכולים לעשות לנו אותו דבר שעשו לנו בסוף מאי [1967] או דברים חמורים יותר. את זה אני רואה כנתון. [...]

אם אנחנו לא עומדים בפני שינוי בעמדתם של הערבים הרי, לדעתי, לא חל שינוי יסודי במצבנו הביטחוני. [...] ביחסי כוחות לא חל שינוי יסודי, גם במובן הכי כולל, לטובה או לרעה. לא חל שינוי. אנחנו רק יכולים לציין דבר אחד שיש לו השלכה על הבעיה שאנו מדברים עליה, שמשקלם של אותם אמצעי לחימה בעלי טווח רחוק ושטח, יש להם משמעות לגבי עומק דווקא. הפרופורציה שלהם עולה ויש לזה השלכה לעניין הגבולות והקווים. חל שינוי רק בנתון אחד: בנתון המרחב האסטרטגי.

אם לא חל שינוי בשנאה הערבית או בנכונותם [של הערבים] ללכת להסדר כולל, וחל שינוי בסך הכול במצב לטובתנו, זאת אומרת שאנו צפויים למבחנים נוספים, כי לא חל שינוי בעמדתם, הרי אני חושב שזה יהיה מעשה של איבוד לדעת מראש להגיד שאנחנו

נצא. בואו נמצא קו כזה או אחר, שהוא יש בו גם ביטחון, אבל הוא יותר נוח מבחינה מדינית, כל עוד לא חל שינוי בנקודת היסוד של השנאה הערבית או נכונותם להסדר. אם נראה שיש שוני בעניין זה – אז נדבר. אז גם כן אינני יודע מה אנחנו יכולים להציע מייד. אני בכלל חושב יותר ויותר שלא אפשרי מעבר חד במצב בינינו לבין הערבים, כי האמוציות משחקות תפקיד כזה גדול שבשביל להתגבר עליהן צריך שלבי מעבר, שיכולים להימשך הרבה שנים.

אני לא אומר שאנחנו לא צריכים להגדיר לעצמנו את המטרות, או שלא צריכים לבוא עם תכנית לעולם. טוב שנדע לעצמנו מה רוצים, טוב שנקבע בהתאם לצרכים איך מציגים זאת לעולם. אבל אני לא בטוח שהיום כבר צריך לצאת עם 'פלאן' (plan; תכנית) לעולם, כי אינני מעריך שחל שינוי בעמדה הערבית. כל פלאן שנצא איתו יהיה וו שיאחזו בו כדי לדחוק אותנו אחורה. חוץ מהנושא הפלסטיני שאפשר בנקודה זו להזיז דברים בהתאם לאינטרסים שלנו, אם נעשה זאת בחוכמה ומתוך תבונה המעש.

לכן, אני חושב שאסור לנו, מבחינה עקרונית, איננו יכולים להרשות לעצמנו לעשות עכשיו ויתורים במה שנוגע לשטחים ובקווים שאנחנו מחזיקים בהם. אלה הקווים בנתונים הקיימים שנותנים את מקסימום הביטחון.

אני מודה שאני לא נותן תשובה מה יהיה, בנתונים הקיימים או בפרספקטיבה כפי שנראה אותה, מה בכל זאת הפיתרון שאנחנו רוצים? על זה לא חשבתי מספיק. אבל כיוון הפעולה הוא בעניין הזה, שאנחנו יכולים לעשות משהו כדי להזיז את העניין והוא בגורם הפלסטיני.

עכשיו מהבחינה המעשית. קודם כל אנחנו יכולים לקבוע שבינתיים אין לחץ עלינו. לא שאין כל לחץ. כגורם לחץ שהוא פרופורציונאלי לחשיבות הנושא שבבילנו. כי אני רואה את הנושא של גבולות ושטחים כל כך חשוב לביטחוננו, כדי שאני ארגיש לחץ, הלחץ צריך להיות כבד מאוד. בינתיים אין לחץ כזה. אני חושב שאיננו צריכים להתנדב להופיע ככאלה שמרגישים שיש עליהם לחצים כבדים.

אני חושב שאנחנו גם יכולים לשאת בעומס שהשטחים האלה מטילים עלינו, כצה"ל, כמדינת ישראל וכעם ישראל. כששוב פעם, העומס הפרופורציונאלי הוא ברווח. אם תסתכל על זה כך, אז אין על מה לדבר. זה בכלל שולי. לא משנה שבחיי יום יום זה יכול להכביד עלינו מאוד מאוד. יש פה בהחלט בעיה. [...] [...]

אם לסכם את זה. אני חושב שלענות על דרך השאלה של הקווים כגבולות, אני חושב שמהבחינה העקרונית וגם התכסיסית, אני מדבר רק מנקודת ראות ביטחונית, במובן הכולל, ואינני מוסיף עוד שיקולים אחרים שהועלו כאן, אני חושב שאנחנו צריכים לעשות כל מה שאנו יכולים כדי להחזיק בגבולות של קווי הפסקת האש, כל עוד הנתונים שדיברנו עליהם קיימים. יחד עם זה, הייתי אומר, יחד עם זה צריך מתוכנו – והיה ויהיה סיכום – כיצד אנו רואים הסדר כזה ובאיזה שלבים? למה אנחנו מוכנים להגיע?

כשאני חושב עוד פעם, שהגורם הפלסטיני הוא בתוך המצב הקפוא הזה, שהשינוי היחידי שחל זאת העובדה שאנחנו יושבים במקום שאנחנו יושבים. זה הגורם היחיד שבו יש לנו אפשרות להזיז משהו ולהביא לשינוי.

אלוף חיים ברילב: [...] אני לא חושב שאפשר היום להעריך שהערבים בעתיד הנראה לעין ישנו את גישתם, ועל כן היום צריך להניח שנשב איפה שיושבים עם היחסים הנוכחיים, פחות או יותר, עם הערבים לאורך ימים. ואינני יודע אם זה שנים מעטות או רבות או דורות. אני, כפי שאהרל'ה [אלוף אהרן יריב] אמר ואחרים הרחיבו את הדיבור, ברור שהיום לא רק שנאצר לא מוכן לבוא להסדר, אלא גם זה שכביכול מוכן, כלומר חוסיין, גם הוא לא פרטנר. ואין לו מה להציע וכל הסדר איתו לא מחייב את הציבור. כך שמה ששייך להערכה מה יהיה – אני מעריך שנשב לאורך ימים בגבולות הללו. [...] כך שלגבי הערכתי מה יהיה? המצב די ברור והוא פחות או יותר אומר מה שקיים היום. כלומר, ישיבה בקווים עם הבעיות הכרוכות בכך; עם תקריות גבול כאלה או אחרות, עם פעילות פח"ע [פעילות חבלנית עוינת] כזו או אחרת וזהו.

השאלה היא: האם זה גם המצב שהייתי רוצה לשאוף אליו? אני בניגוד לחלק מהחברים מולי, אני לא חושב שזה המצב שכדאי וצריך לשאוף אליו. אני לא חושב שהשאיפה שלנו צריכה להיות עוד מלחמה ועוד מלחמה, ועזר [אלוף עוזר ויצמן] מנה שמונה עשרה מלחמות עד עכשיו, כי זה נחוץ לעם ישראל ולמדינת ישראל כדי להתגבש. זה איננו רצוי. אני בטוח שיש למדינת ישראל מספיק אתגרים גם בלי מצב של מלחמה תלוי בכל רגע ורגע. המדינה שלנו, לצערנו, היא עדיין לא פתרה את מרבית בעיותיה. הבעיה הכלכלית לא פתורה, הבעיה החברתית לא פתורה ואין כמעט בעיה ברמה הכוללת שהיא פתורה. אני לכן לא חושב שאנחנו צריכים להגדיר אפילו לעצמנו, לא רק כלפי חוץ: תְּבַרְהָ, עוד לא הגיע הזמן לשלום, בואו נעשה מה שצריך כדי שהמצב הנוכחי יימשך, כדי שיהיה לנו אתגר. [...] [צ...] יתר על כן, חשוב למדינת ישראל ולצה"ל שנגדיר לעצמנו [...] [צ...] אף כי, כפי שאמרת, אני אומר זאת פעם שלישית, שאני לא מאמין שזה אקטואלי, שמחר יבוא מישוה מהערבים ויגיד: בואו נעשה הסדר. זו שאלה לגיטימית ולזה צריך לתת תשובה ברורה. אבל אי אפשר על זה להגיד: אל תבלבל את המוח, אני יושב איפה שאני יושב וכך עד סוף הדורות. לכן, אני רוצה לומר את דעתי, מה הוא המינימום שמדינת ישראל יכולה להסכים לו. או מה המקסימום שאפשר לוותר אם הערבים יהיו מוכנים לדבר ולהגיע להסדר.

אתחיל מהדרום. אני מבין בהחלט שיש הבדל בין מצריים עם תעלת סואץ ובין מצריים בלי תעלת סואץ. אני מבין שמצריים לא יכולה להגיע לשום הסדר, אם זה לא אומר שתעלת סואץ היא בשליטת המצרים. אבל פרט לתעלת סואץ אין להם שום זכות, לא לגיטימית ולא מעשית, לחלק נוסף מסיני. בסיני אין בעיית אוכלוסייה, בסיני אין בעיית משאבים ומצריים את סיני צריכה אך ורק להיערכות נגדנו, וזו בדיוק הסיבה מדוע איננו יכולים לוותר. לפי דעתי, הוויתור למצריים יכול להיות תזוזה מהתעלה. שהתעלה תופעל על ידי המצרים, אבל אנחנו יושבים בסיני, בביר גפגפה,⁴³ ברומני⁴⁴ ובשרם א־שִׁיחַ. החלק שבין התעלה ובין

43 ביר גפגפה – שדה תעופה צבאי מצרי במרכז חלקו המערבי של סיני, כ־80 קילומטר ממזרח לתעלת סואץ. לאחר מלחמת ששת הימים הוקמה במקום תשלובת של מחנות צבא ושדה תעופה בשם רפידים.

44 רומני – יישוב בצפון סיני, כ־40 קילומטר ממזרח לתעלת סואץ.

המקום שנשב היה אסור לכניסת צבא מצרי. לפי דעתי, חלוקה כמו שמתי [אלוף מתתיהו פלד] מציע, קו אל-עריש - שרם א-שיח, זה פותח בפנינו סכנות רציניות מאד לטווח ארוך. כי למצרים יש צבא גדול ואם יִשְׁבו עם שלוש-ארבע דיביזיות בקטע הזה, נצטרך לשבת שם עם חצי צה"ל באופן קבוע.

לכן, הוויתור היחידי למצריים יכול להיות: התעלה פתוחה תחת שליטתם והטנקים שלנו לא יושבים על אניות שעוברות בתעלה. אבל חוץ מזה, אנחנו יושבים בסיני והצבא המצרי - לא. כל ויתור יותר גדול, הוא לאורך ימים לא מבטיח ביטחון. אני אומר, אפילו יסכימו בשלב זה לפירוזים, אבל הפירוז הזה הוא חסר משמעות אם אתה לא יכול בכוח מיד להגיב על זה.

הבעיה בגדה, לפי דעתי, יותר פשוטה מבחינה מסוימת ויותר מסובכת מבחינה מסוימת. יותר פשוטה מבחינה זאת שאנו יושבים איפה שיושבים ואיבוד הגדה הוא כמעט יותר בולט לעין מאשר חצי סיני. אם אנחנו לא נחזיק את הגדה בכוחות צבאיים, אם צבאות ערב ייכנסו לשם זה ממש גרון מונח על הצוואר. לכן, מבחינה צבאית אין מה לוותר על הגדה. אנחנו חייבים לשבת על קו ירדן עם כוחות למעלה על הרכס, ובצורה זו להבטיח שהמרחב שלנו יהיה תמיד בשליטתנו הצבאית.

בעיית האוכלוסייה. אני בהחלט בעד פיתרון שהוא ישאיר אותם מחוץ למדינת ישראל, אני נגד סיפוח. אז באופן טבעי יכולים להיות שני פיתרונות: או החזרת האחריות על האזרחים לירדן או הקמת גוף עצמאי. אני קצת חושש ממדינה עצמאית של 3/4 מיליון, כי לאורך ימים זה לא כוח וזה לא ודאות, אבל יתכן שזה פיתרון הכי ריאלי לעכשיו. מה יהיה בעוד עשרים שנה? יכול להיות שירצו להתאחד עם עבר הירדן ולא נוכל לעמוד מנגד, אז הם יתאחדו. אבל אחד משני הפיתרונות הללו נראה לי, כאשר הקו שלנו צריך להיות ישיבה עם כוחות צבאיים בכל הגדה, בכקעה ולמעלה.

באשר לרמה הסורית, שם אין לנו ממש אפשרות לזוז מילימטר אחד, זה גם די מקובל בעולם. אלה הדברים שבעיני הם מבטיחים את ביטחונה וקיומה של ישראל לאורך ימים, ואם הערבים היו מוכנים להגיע איתנו להסדר הייתי שואף לכך.

האם אני מאמין בזה, שזה עומד לקרות? אני לא מאמין בזה. אני מאמין שלא יסכימו להסדר כזה ולאורך ימים נשב איפה שאנחנו יושבים, עם מצב של כמעט מלחמה או לא מלחמה. עם פיתרון אשר בסיכומו של דבר הזמן יעשה את שלו וזה יפתר מעצמו, או שתהיה עוד מלחמה ועוד מלחמה. אבל לומר שאני שואף לזה - לא.

רבי-אלוף יצחק רבין: מאחר שתכלית הדיון הייתה שיחה ללא סיכום, אני חושב שבלי להתייחס לנקודה העקרונית, עצם החלפת הדעות ודאי תרמה לכל אחד, מי שמודה בזה יותר או פחות.